

Mirosław Krajewski

BADANIA PEDAGOGICZNE
(Pedagogical research)

Wybór bibliograficzny druków zwartych,
czasopism pedagogiczno-przedmiotowych
i witryn internetowych
z wprowadzaniem

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku

Płock 2006

Pracę do druku opiniował
prof. zw. dr hab. Czesław Banach
(Kraków)

ISBN 83-60662-55-X

© *Copyright by*
Miroslaw Krajewski & SWPW w Płocku

Wydawca:
Wydawnictwo Naukowe „NOVUM” sp. z o. o.
09-402 Płock, ul. Wyszogrodzka 22 A
www.wnn.pl

*„Metodologia pedagogiki empirycznej tkwi korzeniami w metodologii nauk społecznych.
Nie ma odrębnej metodologii i pedagogiki empirycznej,
jest natomiast umiejętne spożytkowywanie,
przystosowanie i dopełnianie metodologii nauk społecznych
do potrzeb pedagogiki empirycznej”.*
Aleksander Kamiński (1903-1978),
Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej,
1970

Spis treści

O nauce jako takiej	
O metodologii nauk słów kilka	
Podstawowe kwestie związane z metodologią badań pedagogicznych.....	
- Badania pedagogiczne.....	
- Hipoteza w badaniach.....	
- Metody badań pedagogicznych wraz z podziałem i krótkim ich omówieniem	
- Techniki badawcze.....	
- Narzędzia w badaniach pedagogicznych.....	
- Zmienne i wskaźniki w badaniach pedagogicznych.....	
Uwagi sumujące	
Uwagi do zestawienia bibliograficznego.....	
<i>Wykaz użytych skrótów.....</i>	
Druki zwarte z zakresu metodologii nauk, badań pedagogicznych i nauk pokrewnych oraz technologii pisania prac (wybór).....	
Najważniejsze czasopisma pedagogiczne i serie wydawnicze polecane do wykorzystania w pracach badawczych z zakresu pedagogiki.....	
Najważniejsze tytuły pedagogicznych czasopism specjalistycznych i przedmiotowych.....	
Witryny internetowe poświęcone badaniom pedagogicznym (wybór).....	
<i>Aurea dicta</i> o nauce i badaniach naukowych.....	

O NAUCE JAKO TAKIEJ

*„Nasze poszukiwania i nasza praca potrzebują idei wiodącej,
fundamentalne wartości, która by nadała sens
i połączyła w jeden nurt badania uczonych,
refleksje historyków, twórczość artystów
i rozwijające się w zawrotnym tempie odkrycia techników”.*

Jan Paweł II (1920-2005), papież
spotkanie z rektorami wyższych uczelni, Toruń 7 VI 1999 r.

Nader często używamy określeń: „nauka”, „ nauki”, „naukowcy”, „naukowy” i niemal zawsze jesteśmy pewni, że chodzi tu ich dostojeństwo, mądrość¹, bogactwo umysłu i jego wytworów. Rzadziej natomiast w użyciu są pojęcia zawężające, jak np., „nauka czysta”, tj. nauka teoretyczna, służąca wyłącznie celom poznawczym i nie związana z żadnymi zadaniami praktycznymi. Taki cel miała zapewne praca pt. *La Scienza nuova (Nauka nowa)*, dzieło 25-letnich rozważań włoskiego filozofa i prekursora naukowych teorii rozwoju, Giambattisty Vico, wydana w 1744 r., a która polskiego wydania doczekała się dopiero w 1966 r.². W istocie jednak zawsze chodziło o to, by nauka służyła praktyce. Rozumieli to nie tylko sami uczeni, ale także pisarze i poeci. Henryk Sienkiewicz w utworze pt. *Na marne* apelował: „*Nauka nauką, a uczoney nie się nie odgrywa od życia, nie mi nie będzie niedołągą... Uczony, uczoney! ... a kamizelki sam sobie zapiąć nie umie, dzieci nie chowa, o żonę nie dba. Czemu nie godzić praktyki życia z nauką? Czemu jej nie wlać w życie i samej życiem nie ożywiać?*”³.

Czym jest nauka? Najczytelniejsze jej określenie to – jeden z rodzajów ludzkiej wiedzy, najpewniej opisujący rzeczywistość, oparty na metodzie uogólniania faktów i opierający się na nich. Rozumiał to Albert Einstein, który mówił, iż „*nauka zaczyna się od faktów i kończy się na faktach*”. Nauka nie jest jednak wyłącznie wiedzą naukową, stąd należy wyróżnić jej siedem aspektów: 1. wiedza naukowa, 2. działalność naukowo-badawcza, której efektem jest wiedza naukowa, 3. metoda naukowo-badawcza, 4. społeczność uczonych (naukowców), 5. instytucje naukowe (akademie nauk, instytuty naukowo-badawcze, uczelnie wyższe), 6. świadomość naukowa istniejąca obok innych świadomości, np. narodowej, religijnej, prawnej, politycznej itp., 7. naukowa siła wytwórcza. O wiedzy naukowej Kartezjusz (Rene Descartes) mówił, iż „*nie należy przyjmować żadnych sądów prócz tych, których prawdziwość jest tak oczywista i wyraźna, że nie można w nie zwątpić*”.

Wiedzę naukową uznaje się za jeden z pięciu funkcjonujących współcześnie gatunków wiedzy człowieka: 1. wiedza potoczna, zwana niekiedy wiedzą zdroworozsądkową, 2. wiedzę artystyczno-literacką, wiedzę spekulatywną⁴.

W wiekach średnich używano pojęcia *artes liberales* (nauki wyzwolone) dla określenia siedmiu nauk świeckich, stanowiących wstęp do studiów wyższych i obejmujących w stopniu niższym, tzw. *trivium* (szkoła trywialna): gramatykę, retorykę i dialektykę oraz w

¹ Mądrość w starożytnej Grecji miała swoją boginię, którą była Minerwa. Jej imienia użyto w znanym powiedzeniu: *Sus Minervam docet* (świnia uczy Minerwę), dla określenia kogoś, kto poucza o czymś, o czym sam nie ma pojęcia. Kilkakrotnie używał tego powiedzenia Ciceron w *Księgach akademickich* i *Listach do przyjaciół*. Na gruzach świątyni Minerwy w Rzymie w 1280 r. wybudowano kościół o nazwie *Santa Maria sopra Minerva*, co należy tłumaczyć jako „Najświętsza Maria Panna nad Minerwą”.

² W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Warszawa 2003, s. 818.

³ H. Sienkiewicz, *Na marne*, (w:) *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej*, ułożona przez Pawła Hertza i Władysława Kopalińskiego, PIW, Warszawa 1975, s. 430.

⁴ *Nauka*, (w:) *Britannica, Edycja polska*, t. 28: Mu-Ni, Wydawnictwo „Kurpisz”, Poznań 2002, s. 267-268.

stopniu wyższym, tzw. *quadrivium*: arytmetyka, geometria, astronomia i muzyka⁵. Miejscem uprawiania nauki stały się w Średniowieczu uniwersytety. Nie bez powodu więc w akcie erekcyjnym Akademii Krakowskiej z 12 maja 1364 r. użyto pięknego określenia *Scientiarum praevalentium margarita* (*Nauk przemożnych perła*).

Nauka i jej wytwory, zwane często wynalazkami, możliwe zawsze były dzięki jej rozwojowi. Dopiero w okresie nowożytnym nauka przybrała wyraźne ramy organizacyjne. Potwierdził to angielski filozof i socjolog, Herbert Spencer (1820-1903) w dziele pt. *Education*, mówiąc: „*Nauka to wiedza zorganizowana*”. Odkrycia naukowe, charakteryzujące się gwałtownością i głębią, przyjęto nazywać rewolucją naukową, a później rewolucją naukowo-techniczną, choć jak zauważył papież-Polak, Jan Paweł II w czasie spotkania z rektorami wyższych uczelni w dniu 7 czerwca 1999 r. w Toruniu, „*niebywały rozwój nauk i postęp techniczny rodzi fundamentalne pytanie o granice eksperymentu, o sens i kierunki rozwoju technicznego, o granice ingerencji człowieka w przyrodę i środowisko naturalne. Postęp ten jest zarazem źródłem fascynacji jak i lęku. Człowiek coraz częściej lęka się wytworów własnego rozumu i własnej wolności*”⁶.

Swego czasu niemiecki fizyk-teoretyk Werner Carl Heisenberg (1901-1976), współtwórca mechaniki kwantowej, odkrywca zasady nieokreśloności, a jednocześnie zdolny pianista-amator w czasie wizyty na Cambridge, po kolacji zagrał dla zebranych kolegów-uczonych ostatnią sonatą Beethovena, opus 111. Gdy skończył utwór, na sali zapanowała pełna zadumy i zamyślenia cisza. Po chwili uczony fizyk spokojnym głosem powiedział: „*Widzicie to, panowie, różnicę między nauką z sztuką. Gdy ja się nie urodził, to zasadę nieokreśloności odkryłby ktoś inny. Rozwój wiedzy współczesnej sprawił, że takie odkrycie było nieuniknione. Ale gdy Beethoven się nie urodził, nikt nie skomponowałby tej muzyki*”⁷. Nauka miała więc ubogacać nie tylko umysł, ale i duszę. Lucjan Rydel w swoistym aforyzmie zaakcentował tę prawdę w sposób doskonały:

„*Czym jest nauka dla ducha?
Tym światłem, co w mroku się jarzy.
Zdrowy zaś rozum jest tym,
czym zdrowy dla ciała jest wzrok;
Świecę, gdy dacie ślepemu, i siebie, i drugich poparzy,
Choćby i tysiąc miał świec,
wszelako nie dojrzy na krok*”⁸.

Rozwój nauki jako takiej w zdecydowanej mierze służył zawsze człowiekowi i praktyce dnia codziennego. Pewnie dlatego powstało polskie przysłowie, mówiące o tym, iż nauka nie poszła w las, czy też łacińska sentencja: „*nauki korzenie są gorzkie, ale owoce smaczne*”⁹. Tak było np. z pierwszym polskim elementarzem, zatytułowanym *Nauka krótka ku czytaniu pisma polskiego*, wydanym w 1570 r. w Królewcu. Elementarz¹⁰, ułożony metodą syntetyczną, rozpoczynał się od poznawania liter, które należało składać na sylaby i wyrazy¹¹.

⁵ M. Krajewski, *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2006, s. 41.

⁶ Jan Paweł II. *Polska 1999. Przemówienia i homilie*, Katolicka Agencja Informacyjna „Michalineum”, Warszawa 1999, s. 59.

⁷ Cyt. za: W. Kopaliński, op. cit., s. 818.

⁸ L. Rydel, *Aforyzmy*, (w:) *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej*, ułożona przez Pawła Hertza i Władysława Kopalińskiego, PIW, Warszawa 1975, s. 425.

⁹ *Przysłowia świata*, zebrał i opr. A. i W. Masłowsky, Wydawnictwo „Antyk”, Kęty 2000, s. 226; D. i W. Masłowsky, *Księga przysłów polskich*, Wydawnictwo „Antyk”, Kęty 2001, s. 316.

¹⁰ Elementarz od łac. słowa *elementarius* – początkowy.

¹¹ *Elementarz*, (w:) *Britannica. Edycja polska*, t. 10: Du-El, Wydawnictwo „Kurpisz”, Poznań 1999, s. 440. Najstarszy, zachowany polski elementarz pochodzi z 1633 r. i wydany został w Wilnie z wieloma całostronicowymi rycinami. Sama nazwa w Polsce pojawiła się dopiero w czasach działalności Komisji Edukacji narodowej, która w 1785 r. przygotowała *Elementarz dla szkół parafialnych narodowych*.

Gromadzenie wiedzy na kartach ksiąg uniwersalnych stało się dopiero domeną okresu Odrodzenia.. W 1559 r. uczony chorwacki, Pavao Skalić (1534-1575) ogłosił dzieło pt. *Encyklopedia, czyli świat nauk*. Od tego momentu, dla oznaczenia dzieła będącego zbiorem ułożonych alfabetycznie albo według zagadnień wiadomości ze wszystkich albo niektórych dziedzin wiedzy, weszło do użycia pojęcie „encyklopedia”. W starożytnej Grecji *enkyklopaideia*¹² oznaczało bowiem zakres ogólnej wiedzy. W okresie Oświecenia grupa filozofów, uczonych i literatów skupionych wokół 35-tomowej *Encyklopedii (L'Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers)*¹³, wydawanej w latach 1751-1776, a redagowanej przez Diderota i (do 1758 r.) d'Alemberta, nazwana została encyklopedystami¹⁴. Stanowiła ona jeden z wielkich pomników piśmiennictwa XVIII-wiecznego, a wśród ponad 50 jej współpracowników byli znakomici uczeni: Voltaire, Montesquieu, Turgot, Rousseau, Condillac, Condorcet, Helvetius, Holbach i inni¹⁵.

Choć, jak mówił francuski filozof i historyk, Hippolyte Tayne, „*nauka nie ma ojczyzny*”, to jednak w rozwoju światowej i europejskiej nauki Francuzom nie ustępowali Anglicy i Niemcy. Nie bez powodu podziwiał ich Henryk Sienkiewicz, pisząc: „*Niemcy jak również Anglicy są to ludzie pozytywni, którzy wiedzą, czego chcą. Zagłębiają się nieraz i oni w to bezbrzeżne morze zwątpień, ale czynią to metodycznie, jako uczeni, nie jako czujący i nie jako geniusze bez teki, skutkiem czego ich niedawna filozofia transcendentalna, ich obecny naukowy pesymizm, ich poetyczny weltszmerz mają znaczenie tylko teoretyczne. W praktyce dostosowują się oni doskonale do warunków życia*”¹⁶.

Z perspektywy wieków wydaje się, iż nie ma większego znaczenia odpowiedź na pytanie, czy dla rozwoju ludzkości większy wpływ miały nauki humanistyczne, które w 1883 r. Wilhelm Dilthey określił jako *Geisteswissenschaften* (nauki o duchu), czy też nauki przyrodnicze i techniczne. Jedne i drugie służyły człowiekowi, choć ten i władza panująca nad nim nie zawsze potrafiły z nauki odpowiednio korzystać. Miał więc rację niemiecki filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), który w dziele pt. *Wykłady z filozofii dziejów* zauważył: „*Doświadczenie i historia uczą, że ani ludy, ani rządy nigdy niczego się z historii nie nauczyły i nigdy nie postępowały według nauk, które należałoby z niej czerpać*”.

O METODOLOGII NAUK SŁÓW KILKA

„*Plan naukowy niepoparty hipotezą roboczą,
jest szkieletem bez żywego ciała*”.

Ludwik Hirszfild (1884-1954), lekarz –
immunolog

Pojęcie „metodologia” jest składową słów: „metoda” i „logia”, przy czym „metoda”, pochodząca od greckiego słowa *mèthodos* – metodyczny, to inaczej droga; natomiast, „logia”, wywodząca się od greckiego słowa „*logos*”, oznacza naukę lub słowo.

¹² Od słów greckich *enkyklios* – okólny, ogólny i *paldeia* – kształcenie (wykształcenie).

¹³ *Słownik rozumowany nauk, sztuki i rzemiosł*, w Polsce zwany *Wielką Encyklopedią Francuską*.

¹⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994, s. 149.

¹⁵ Pierwotnie uczeni francuscy chcieli dokonać przekładu wcześniejszej *Cyklopaedii* z 1728 r. brytyjskiego encyklopedysty, Ephraima Chambersa (ok. 1680—1740), ale ostatecznie zdecydowali się na dzieło samorodne.

¹⁶ H. Sienkiewicz, *Bez dogmatu*, (w:) *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej*, ułożona przez Pawła Hertza i Władysława Kopalińskiego, PIW, Warszawa 1975, s. 441.

Człowiek od zarania dziejów poznawał rzeczywistość i było to poznanie potoczne. Inny wymiar ma natomiast **poznanie naukowe** (ang. *scientific cognitio*), które wyróżnia się tym, że jest: – planowe i systematyczne, – poddane celom badawczym, – obiektywne i wyczerpujące w swym zakresie, – udokumentowane¹⁷.

Metodologia nauk (ang. *methodology of sciences*)¹⁸ jest jedną z dziedzin filozofii nauki, której przedmiotem są metody badań stosowanych w nauce, ich poprawność, skuteczność oraz przydatność przy formułowaniu twierdzeń i teorii naukowych w danej dziedzinie wiedzy. Tradycyjnie uważana była jako część składowa filozofii, na równi z jej innymi działami, jak: teoria poznania (gnoseologia), ontologia, filozofia wartości, czy też filozofia człowieka. Niejednokrotnie metodologię badań kwalifikowano jako pewien dział logiki wraz z logiką stosowaną, logiką praktyczną (logika nauki), a także logiką pragmatyczną¹⁹.

Jako nauka rozwija się na pograniczu logiki i teorii poznania, jednak opiera się również na badaniach z zakresu szeroko pojętego naukoznawstwa, historii nauki, psychologii i socjologii nauki. Metodologia nauk stanowi swoisty wymiar znawstwa normatywnych metod naukowych i systemu określonych dyrektyw badawczych. Traktuje o sposobie wyrażania i utrwalania osiągnięć nauki *sensu stricto*. Metodologia nauk analizuje nie tylko procedury badawcze, lecz także jej wytwory: pojęcia, hipotezy, prawa i twierdzenia. Jest więc nauką o metodach działalności naukowej i stosowanych w nauce procedurach badawczych.

Jako odrębna dyscyplina naukowa powstała dopiero w XX stuleciu jako wynik starań o przełamanie ogólnikowości w teorii poznania. Obecnie zalicza się do nowej, kształtującej się dyscypliny, tj. **naukoznawstwa**. Naukoznawstwo jest nauką o nauce, gdzie przedmiotem jest sama nauka i to z wielu punktów widzenia: – historyczny, – socjologiczny, – ekonomiczny, – psychologiczny, – logiczny, – metodologiczny (w węższym zakresie niż metodologia badań) oraz filozoficzny.

Metodologię badań można podzielić na:

- ogólną, bądź ogólnologiczną, czyli teorię metod naukowych stosowanych w nauce,
- szczegółową, np. metodologia badań historycznych, metodologia badań pedagogicznych.

Ta pierwsza, której nie należy mylić z prakseologią, tj. metodologią w ogólnym znaczeniu, bada czynności i wyniki badań występujące we wszystkich dyscyplinach naukowych, uzasadniając twierdzenia i metody systemów konstrukcji systemów naukowych. Metodologia nauk w ujęciu szczegółowym bada odrębność poszczególnych rodzajów nauk i stosowanych w nich metod badawczych (postępowania badawczego). Ustala normy dla tych czynności w celu osiągnięcia pełnowartościowej, z punktu widzenia danej dyscypliny nauki, wiedzy²⁰.

Kolejny podział metodologii nauk dotyczy części:

- dedukcyjnej,
- empirycznej.

Metodologia nauk dedukcyjnych zajmuje się konstruowaniem teorii dedukcyjnych, motywami przyjmowania aksjomatów²¹, badaniem struktury i właściwości systemów

¹⁷ Zob. m. in. S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1981 oraz Tegoż, *Nauka i metoda*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.

¹⁸ *Encyklopedia popularna PWN*, wyd. 25 zm. i uzup., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 504.

¹⁹ J. Such, *Metodologia nauk*, (w:) *Britannica. Edycja polska*, t. 26, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2002, s. 195.

²⁰ *Metodologia nauk*, (w:) *Wielka encyklopedia PWN*, t. 17, red. nac. J. Wojnowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 297.

²¹ Aksjomat (od łac. *axioma*, gr. *aksioma* – coś cennego) – pewnik, twierdzenie przyjęte bez dowodu. Zbiorem powiązanych ze sobą aksjomatów jest aksjomatyka, zaś ujęcie twierdzeń w jakiejś nauce w system aksjomatyczny jest aksjomatyzacją.

dedukcyjnych oraz ich stosunkiem do opisywanej przez nie rzeczywistości. Metodologia nauk dedukcyjnych ustala normy budowania języka danej nauki, czy reguły wyrażen sensownych i sposoby wprowadzania twierdzeń. Z kolei przedmiotem badań metodologii nauk empirycznych są najczęściej stosowane metody w tych naukach, tj. obserwacja²², eksperyment²³ i indukcja²⁴. Często w teorii poznania tę ostatnią metodę uznaje się za podstawową metodę naukową i badawczą. Wówczas mamy do czynienia z eksperymentalizmem, czyli kierunkiem zrodzonym dopiero w epoce nowożytnej, a którego głównymi przedstawicielami byli angielscy filozofowie Francis Bacon (1561-1626) i John Stuart Mill (1806-1873).

Metodologię nauk można uprawiać w dwojaki sposób:

- normatywnie,
- opisowo.

Metodologia normatywna odnosi się do formułowania norm i dyrektyw postępowania badawczego dla poszczególnych nauk na podstawie analizy metod stosowanych w badaniach naukowych oraz ich wyników. Metodologia pojęta opisowo próbuje odpowiedzieć na pytanie, jakie normy i dyrektywy badawcze są faktycznie stosowane w badaniach naukowych, a następnie dokonać ich porównania i wyprowadzić właściwe wnioski²⁵.

Niekiedy termin „metodologia nauk” niesłusznie zawężany jest tylko do pojęcia „metodologia”, którym określa się metody i ogólne podejście do badań empirycznych w poszczególnych dyscyplinach nauki²⁶.

Określenie *methodos* (metoda) użyte zostało w dziejach myśli jako „doktryna” przez filozofa greckiego, Platona (właśc. Arystoklesa), (ok.427-347 p.n.e.) w dziele *Teajlet*. Rozpowszechnione dzięki pismo Arystotelesa w znaczeniu: droga, sposób, badania, nauka²⁷. **Metoda** (ang. *method*) to świadomy i konsekwentny sposób postępowania, prowadzący do osiągnięcia określonego celu badawczego, którym powinien być problem badawczy. Prowadzenie badań zgodnie z określonymi wcześniej metodami, zasadami lub planem musi mieć charakter metodyczny. Z reguły metody są wspólne dla określonych dyscyplin nauki.

Zbiór zasad i sposobów dotyczący wykonywania jakiejś pracy badawczej, albo osiągnięcia jakiegoś celu, w szczególności traktujący o szczegółowych normach postępowania w danej dyscyplinie naukowej to **metodyka** (ang. *methodology*)²⁸. Metodyka jest teorią zastosowania reguł semiotycznych oraz logiki formalnej do działalności naukowej.

Z metodologią nauk bezpośrednio wiąże się słowo „**metodolog**” (ang. *methodologist*), co oznacza specjalistę z zakresu metodologii badań naukowych, w tym, rzecz jasna, także badań pedagogicznych²⁹

²² Obserwacja (od łac. *observare* – obserwować) – zwracanie uwagi na coś) – metoda badań naukowych, polegająca na systematycznym, planowym i obiektywnym spostrzeganiu i utrwalaniu jego wyników.

²³ Eksperyment (od łac. *experimentum* – próba, doświadczenie) – zabieg badawczy, polegający na świadomym wywoływaniu jakiegoś zjawiska w sztucznie stworzonych warunkach oraz zbadaniu jego przebiegu. Celem eksperymentu jest najczęściej sprawdzenie uprzednio przyjętej hipotezy.

²⁴ Indukcja (od łac. *inductio* – wprowadzenie) – rozumowanie polegające na wyprowadzaniu wniosków ogólnych i poszczególnych przypadków i przesłanek.

²⁵ *Metodologia nauk...*, s. 297-298.

²⁶ Zob. *Metodologia*, (w:) *Słownik socjologii i nauk społecznych*, pod red. G. Marshalla, red. naukowa polskiego wydania M. Tabin, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 192.

²⁷ A. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*, wyd. nowe popr. i znaczenie rozsz., Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 328.

²⁸ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 328-329.

²⁹ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Wydawnictwo „Wilga”, Warszawa 2001, s. 489; *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, pod red. J. Bralczyka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 395.

PODSTAWOWE KWESTIE ZWIĄZANE Z METODOLOGIĄ BADAŃ PEDAGOGICZNYCH

„O metodzie nie rozstrzyga subiektywna, lecz przedmiotowa
i bezwzględna konieczność wynikająca z natury zadania, o które idzie”.

Stanisław Brzozowski (1878-1911),
teoretyk kultury, pisarz i filozof

Problemy związane z metodologią określamy jako metodologiczne, stąd praca dyplomowa z pedagogiki często zawiera oddzielny rozdział metodologiczny, choć właściwie powinien nosić on nazwę: „metodyka badań” lub „metodyka badań własnych”. Często także błędnie utożsamia się metodologię z metodami badań. Metoda jest drogą prowadzącą do celu i jest ona nadrzędna w rozważaniach w zakresie metodologii badań; podrzędnymi będą natomiast techniki badań.

Badania naukowe w naukach społecznych i humanistycznych, w tym oczywiście także i w pedagogice, ze względu na cele badań można podzielić na opisowe i wyjaśniające. Te pierwsze mogą przybrać formę badań diagnostycznych (diagnoza klasyfikacyjna lub typologiczna), drugie zaś mogą dotyczyć badań generalizujących lub weryfikacyjnych. Ze względu na założenia ontologiczne³⁰ można zastosować podział na badania empiryczne ilościowe i jakościowe. Kolejny podział dotyczy może problemów badawczych i wtedy badania naukowe w tych dyscyplinach wiedzy mogą mieć następujący podział: – badania teoretyczne o charakterze metodologicznym, – badania teoretyczne, – badania teoretyczno-praktyczne, – badania praktyczne. Gdy natomiast do podziału badań naukowych zastosujemy kolejny, piąty element, tj. czas i przestrzeń, należy dokonać podziału na: – badania historyczne, – badania porównawcze³¹.

Współczesna pedagogika wyróżnia dwa wielkie skrzydła badawcze: badania hermeneutyczno-fenomenologiczne oraz empiryczne ilościowe i jakościowe. Nadto zwraca uwagę na zagadnienia diagnozowania pedagogicznego, a także połączone z tymi badania służące monografii pedagogicznej i studium przypadku.

Niezależnie od prezentowanego wyżej podziału niezmiernie istotne w ostatnich latach okazują się tzw. **badania z pogranicza** (*of examining from the borderland*). W przypadku nauk pedagogicznych pogranicze dotyczy nauk pomocniczych i pokrewnych, m. in.: psychologii (p. wychowawczej, poznawczej, rozwojowej, klinicznej), socjologii (s. edukacji, wychowania, rodziny, pracy, kultury, mediów, nauki, polityki), filozofii (f. aksjologii, estetyki, etyki), etnologii, medycyny, prawa, ekonomii i innych³². Ważnym elementem badań z pogranicza stanowią prace z pogranicza filozofii i psychologii, prowadzone m. in. przez Akademię Pedagogiczną im. KEN w Krakowie³³ oraz badania filozofii i nauk kognitywnych uprawiane przez naukowców z Instytutu Filozofii i Socjologii PAN³⁴.

Badania pedagogiczne (ang. *pedagogical research*) są jednym ze sposobów poznania rzeczywistości społecznej, który stanowi przedmiot zainteresowania pedagogiki jako nauki. Pedagogika, będąca nauką „teoretyczno-praktyczną”, jest obszarem bardzo zróżnicowanym,

³⁰ Ontologia (od gr. *óntos* – byt, *lógos* – nauka, słowo) – dział filozofii, oznaczający to samo, co metafizyka. Ontologia systemowa proponuje ujmować całą otaczającą nas rzeczywistość jako proces i jako ustawiczne stawanie się. Zob. K. Matraszek, J. Such, *Ontologia, teoria poznania i ogólna metodologia nauk*, PWN, Warszawa 1989.

³¹ S. Palka, *Badania pedagogiczne*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1: A-F, red. E. Różycka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 303-304.

³² Ibid., s. 304. Zob. Tegoż, *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2006, a także *Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych*, pod red. S. Palki, 2003.

³³ <http://www.wsp.krakow.pl/wp/historia/2006.08.29>.

³⁴ <http://www.psf.org.pl/publication/2006.08.30>.

stąd niekiedy nazywana jest „federacją nauk o wychowaniu”³⁵. Przedmiotem badań pedagogicznych jest działalność społeczna ludzi, związana z kształtowaniem osobowości człowieka w jego materialnym i pozamaterialnym kontekście. Badania pedagogiczne podejmowane są w sposób świadomy, a ich celem jest uzyskanie odpowiedzi na postawione problemy badawcze.

Badanie powinno być planowane, tzn. że trzeba z góry przewidzieć jego koncepcję, obejmującą wyrażone na piśmie niezbędne etapy:

- zaistnienie sytuacji problemowej,
- sformułowanie tematu badań, które będzie podlegać niezbędnym i koniecznym modyfikacjom,
- ogólne nakreślenie celów badań,
- krytyczny przegląd dotychczasowych ustaleń naukowych w literaturze przedmiotu,
- sformułowanie hipotezy głównej i ewentualnie roboczych pytań dodatkowych,
- określenie pola badawczego, miejsca i czasu badań,
- określenie sposobów (metod) gromadzenia materiału badawczego i faktograficznego,
- przeprowadzenie badań,
- zarysowanie sposobu przedstawienia uzyskanych wyników badań.,
- opracowanie wyników badań.

Podstawową badań pedagogicznych jest sformułowanie **problemu badawczego** (ang. *research problem*), którym powinno być pewne bardzo istotne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć podjęte badanie. Problem badawczy, jako podstawowy składnik każdego liczącego się badania, jest problemem złożonym, dlatego do jego wyjaśnienia potrzebne są pytania szczegółowe. Ich sformułowanie ułatwia analizę całego zagadnienia, pomaga w rozplanowaniu badań, sprzyja lepszemu opracowaniu narzędzi badawczych, chroni badacza przed pominięciem ważnych aspektów badanego problemu, bądź zabrnieniu w obszary luźno związane z przedmiotem badań.

Metodolodzy badań pedagogicznych wśród problemów badawczych wyróżniają:

- problemy naukowo i subiektywnie badawcze,
- problemy dotyczące właściwości zmiennych i relacji między nimi,
- problemy zawierające pytania do rozstrzygnięcia i dopełnienia³⁶.

Z problemu badawczego i pytań szczegółowych należy wysunąć hipotezy badawcze, bowiem celem każdego badania jest zweryfikowanie postawionych hipotez. W badaniach naukowych *sensu largo* **hipoteza** (ang. *hypothesis*) jest prawdopodobnym założeniem, którego zgodność lub niezgodność z rzeczywistością powinna być dowiedziona w trakcie prowadzonych czynności badawczych. Hipoteza badawcza, często nazywana hipotezą roboczą, jest stwierdzeniem, co do którego istnieje pewne prawdopodobieństwo, że stanowi prawdziwe rozwiązanie badanego problemu. Stąd też zaleca się, by hipoteza formułowana była w formie twierdzącej, a zatem nie powinna mieć charakteru zdania przeczącego, oceniającego, pytającego lub postulującego. Jej wymogiem jest określenie współzależności między zmienną niezależną i zależną. Nie każdy problem badawczy wymaga postawienia hipotez roboczych. Za konieczne uznaje się moment współzależności pomiędzy określonymi zmiennymi³⁷.

³⁵ W. P. Zaczyński, *Badania pedagogiczne – empiryczne*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, wyd. 1, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993, s. 39.

³⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000, s. 22-23.

³⁷ Tenże, *Metody i techniki...*, s. 26. Tegoż, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999, s. 126.

Pojęcie to wywodzi się od łacińskiego słowa *hypothesis* lub greckiego *hypóhtesis*³⁸. Używali jego zarówno Platon (428/427-348/347 p.n.e.) jak i jego uczeń Arystoteles ze Stagiry (384-322 p.n.e.) w *Analitykach pierwszych* i *Analitykach wtórnych*³⁹. W nauce problem hipotetyczny oznacza to, iż oparty jest on na hipotezie, bądź będący *stricte* hipotezą. Nie stawia się hipotezy, gdy wszystko jest dowiedzione i oczywiste. Kiedy w 1805 r. cesarz Napoleon I zapytał francuskiego matematyka, astronoma i fizyka Pierre Simona de Laplace (1749-1827), dlaczego w swej *Mechanice nieba* nie wspominał o Bogu, ten odpowiedział: „*Najjaśniejszy Panie, nie potrzebowałem tej hipotezy*”⁴⁰. Miał rację Ludwik Hirszfild (1884-1954), lekarz, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej, kiedy mówił: „*Plan naukowy nie poparty hipotezą roboczą, jest szkieletem bez żywego ciała*”⁴¹. Stawiana lub przyjęta hipoteza ma zatem na celu odkrycie nieznanych dotąd praw lub zjawisk⁴².

Hipoteza robocza sprawdzana jest w trakcie badań empirycznych, bądź wcześniejszych badań cząstkowych. Hipoteza, której nie można poddać sprawdzeniu empirycznemu jest atrapą hipotezy. Ta więc badania naukowe powinny zmierzać w kierunku sprawdzenia prawdziwości przyjętej hipotezy, bądź jej falsyfikacji, czyli wykazanie fałszywości hipotezy (od łac. *falsificatus* – sfalszowany). Hipoteza może podlegać także weryfikacji (od łac. *verificatio* – sprawdzenie, *verificare* – sprawdzać), bądź konfirmacji, tj. potwierdzeniu prawdziwości hipotezy naukowej (od łac. *confirmatio* – utwierdzenie). Te ostatnie mają jednak znacznie mniejsze znaczenie i wartość naukową. Hipotezie w badaniach pedagogicznych kilka prac poświęcił prof. Edward Hajduk, związany z Wyższą Szkołą Pedagogiczną im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze, a obecnie Uniwersytetem Zielonogórskim⁴³. Większość metodologów uważa za konieczne formułowanie w trakcie badań hipotez, stąd każde badanie naukowe powinno składać się z trzech kolejnych etapów:

- wykrycie i ustalenie problemu badawczego,
- wysunięcie hipotezy, czyli hipotetycznego rozwiązania problemu,
- sprawdzenie hipotezy⁴⁴.

Dodać jednak trzeba, że celem badań naukowych jest sprawdzenie prawdziwości hipotezy. Jeśli hipotezą jest błędna jest ona niesprawdzalna i niefalsyfikowalna. Hipotez nie stawia się w badaniach eksploracyjnych.

Pedagogiczne badania naukowe powinny charakteryzować się następującymi elementami:

- obiektywność, tj. pozbawienie subiektywnego nastawienia osoby prowadzącej badania,
- adekwatność, tj. uwolnienie od prób zniekształceń badanej rzeczywistości,
- wyczerpywalność, tj. wnikliwe ujęcie w trakcie badań wszystkich elementów składowych.

Ostatnio uznani metodolodzy, w tym m. in. prof. Stanisław Palka, dokonali **nowocześniejszego podziału problemów badawczych** na: – problemy metateoretyczne, –

³⁸ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik...*, s. 303.

³⁹ Zob. szerzej M. Krajewski, *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2006, s. 20-24.

⁴⁰ A. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa...*, s. 237.

⁴¹ D. i W. Masłowski, *Wielka księga myśli polskiej*, Klub dla Ciebie, Warszawa 2005, s. 521.

⁴² *Słownik języka polskiego PWN*, t. 1: A-K, red. naukowy M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 699.

⁴³ E. Hajduk, *Hipoteza w badaniach pedagogicznych. Poradnik dla studentów*, wyd. 6 zm., Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1998.

⁴⁴ K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania pedagogiczne? Metodologia praktyczna*, WSiP, Warszawa 2000, s. 42.

problemy metametodologiczne, – problemy teoretyczne, – problemy teoretyczno-praktyczne, – problemy ściśle praktyczne⁴⁵.

W trakcie prowadzonych badań pedagogicznych nie sposób nie odwołać się do innych dyscyplin wiedzy, takich jak: filozofia, psychologia, socjologia, statystyka, prawo, medycyna, historia, informatyka i inne, w tym również nauki ekonomiczne i techniczne.

O metodach badań pedagogicznych

W krótkim wprowadzeniu nie będziemy zajmować się szczegółami z zakresu metodologii badań pedagogicznych, tj. metodami, narzędziami jako sposobami postępowania badawczego, czy też technikami badawczymi *sensu largo*. Niemniej jednak warto zwrócić uwagę na podstawowe kwestie, związane przynajmniej z tymi istotnymi zagadnieniami. Zanim to uczynimy, pragniemy na wstępie wskazać, iż postęp w pedagogice traktowanej jako zdobywanie nowej wiedzy o wychowaniu, uzależniony jest od odpowiednich badań pedagogicznych z zastosowaniem właściwych metod.

Metodą badań określamy zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących całość postępowania badacza, które w konsekwencji ma prowadzić do rozwiązywania określonego problemu naukowego⁴⁶. Metoda jest sposobem (drogą) realizacji procesu badawczego przyjętym przez badacza i wyróżniać się powinna adekwatnością do przyjętej hipotezy badawczej a jednocześnie być kompatybilna z technikami badawczymi. Metoda wreszcie ma ułatwić określenie hipotez roboczych lub prawidłowości określających stopień ich prawdopodobieństwa.

Do **metod badań pedagogicznych** powszechnie zalicza się:

- monografię pedagogiczną,
- metodę indywidualnych przypadków, nazywana niekiedy jako studium indywidualnych przypadków,
- eksperyment pedagogiczny,
- sondaż diagnostyczny.

W zakresie zbierania danych w badaniach pedagogicznych można zastosować inny podział, na:

- **metody jakościowe**, a w nich: – obserwację etnograficzną, – wywiad, – przeszukiwanie i analiza archiwów,
- **metody ilościowe**, gdzie pozostają: – metody obserwacyjne (obserwacja ilościowa, eksperyment),
- **metody sondażowe**: – ankieta, – testy wystandaryzowane, – wywiad ilościowy⁴⁷.

Niektórzy metodolodzy pedagogiki, w tym prof. Mieczysław Łobocki, stosują jeszcze inną klasyfikację metod i przyporządkowanych im technik badawczych: metoda obserwacji, szacowania, eksperyment pedagogiczny, testy osiągnięć szkolnych, metoda socjometryczna, metoda sondażu, metoda dialogowa, metoda biograficzna z dwiema jej odmianami: metodą monograficzną i metodą indywidualnych przypadków⁴⁸.

⁴⁵ Zob. S. Palka, *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

⁴⁶ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, (w:) *Metodologia pedagogiki społecznej*, (w:) J. Półturzycki, *Aleksander Kamiński*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa-Radom 2006, s. 274.

⁴⁷ K. Rubacha K., *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*, (w:) *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, pod red. Z. Kwiecińskiego i B. Śliwerskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, ss. 34-55. Podobnie o badaniach ilościowych i jakościowych mówi K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania pedagogiczne? Metodologia praktyczna*, WSiP, Warszawa 2000, s. 25-37.

⁴⁸ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, s. 29-30.

Spośród stosowanych w pedagogice metod badawczych istotną wydaje się wskazanie na **metodę monograficzną**, wokół której w literaturze panuje pewne zamieszanie. *Słownik języka polskiego PWN* nie wyróżnia metody monograficznej jako takiej, a kwestię traktuje znacznie szerzej, wychodząc od pojęcia „**monografia**” (od gr. – *mónos* – jedyny, sam, pojedynczy; *gráphein* – pisać, rysować), czyli „*praca naukowa poświęcona jednemu zagadnieniu, tematowi, wydarzeniu*”, a nawet „*życiorysowi jednej osoby*”, dzieląc ją przykładowo na: historyczną, biograficzną, językoznawczą i literaturoznawczą⁴⁹. Wychodząc od takiego ujęcia hasła ten sam słownik wyróżnia „**monografistykę**” jako „*dział piśmiennictwa naukowego, obejmujący opracowania monograficzne*”. Jako przykład podaje tu monografistykę historyczną, literacką i społeczną⁵⁰. Nie sposób jednak nie dołączyć do tego monografistyki pedagogicznej.

Zatem na gruncie pedagogiki za **metodę monograficzną** (ang. *monographic method*) należy przyjąć taką metodę postępowania, której przedmiotem jest opis instytucji wychowawczych w rozumieniu placówki lub instytucjonalnych form działalności wychowawczej. Metoda ta ma prowadzić do gruntownego rozpoznania struktury instytucji oświatowo-wychowawczej lub organizacji społeczno-kulturalnej, sięgnięcia w głąb jej działalności, zasad i efektywności działań wychowawczych i organizacyjnych *in statu quo ante* oraz zaproponowania koncepcji prognoz rozwojowych *pro futuro*. Cechą wyróżniającą badań monograficznych w sensie formalnym jest ich ścisła lokalizacja instytucjonalna, stąd niektórzy metodolodzy uważają, że metoda monograficzna to naukowo przeprowadzona swoista wizytacja danej placówki. Metoda monograficzna pozwala na porównywanie wybranych zagadnień w różnych związkach czasowych lub przestrzennych danej placówki czy instytucji społeczno-wychowawczej. Jest łatwa do zastosowania, może oddać wprost nieocenione zasługi d weryfikacji założonych i rzeczywistych funkcji placówek oświatowo-wychowawczych, opiekuńczych i kulturalno-oświatowych⁵¹.

Dla właściwego zastosowania metody monograficznej ważne jest spełnienie następujących warunków: rozeznanie terenu badań, łatwość nawiązywania kontaktów z badanym środowiskiem (instytucją), wykorzystanie wielu źródeł informacji, krytycyzm i dystans do zebranych informacji.

Metoda monograficzna może być realizowana przez wiele różnorodnych technik badawczych. Podstawową techniką okazuje się badanie dokumentacji (często archiwalnej), choć nierzadko wprowadza elementy obserwacji uczestniczącej, ankiety, wywiadu, socjogramu a nawet eksperymentu wychowawczego. Niekiedy mogą być także wykorzystane elementy eksperymentu wychowawczego. Jedno jest pewne, w metodzie monograficznej, zgodnie z zasadami poprawności metodologicznej, trudno poprzestać na jednej technice badań. Przy zastosowaniu tej metody koniecznym wprost jest zastosowanie szeregu technik przy użyciu różnych narzędzi badań.⁵²

Metoda indywidualnych przypadków, określana niekiedy jako studium indywidualnych przypadków, jest sposobem badań polegającym na analizie jednostkowych losów ludzkich (losu jednostki) uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze⁵³. Może ona dotyczyć także analizy konkretnych zjawisk natury wychowawczej poprzez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych. Metoda ta wywodzi się z metod pracy

⁴⁹ *Słownik języka polskiego PWN...*, t. 2: L-P..., s. 196.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 197.

⁵¹ A. Kamiński, op. cit., za: T. Pilch, *Zasady badań...*, Warszawa 1998, s. 46.

⁵² A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, (w:) J. Pólturzycki, *Aleksander Kamiński*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa-Radom 2006, s. 278-279.

⁵³ T. Pilch, *Zasady badań...*, Warszawa 1998, s. 48. Niekiedy (raczej błędnie) studium przypadku traktuje się jako monografię instytucji społecznej.

socjalnej, mających zastosowanie w pedagogice społecznej i rozpowszechniła się w latach dwudziestych poprzedniego wieku. Tradycyjna pedagogika społeczna ogranicza zakres studium indywidualnych przypadków do badań skupionych wokół biografii ludzkich, choć nie musi to być regułą. Dla zastosowania tej metody można wymienić m. in. następujące problemy: „funkcjonowanie rodzin zastępczych”, „adaptacja uczestników warsztatów terapii zajęciowej”, czy też „trudności wychowawcze a sytuacja rodzinna”. Typowe studium przypadku wyróżnia się dwiema fazami: otwartą i ukierunkowaną, przy czym pierwsza powinna służyć ogólnej orientacji, druga zaś polega na interpretacji wyników.

Przy metodzie indywidualnych przypadków możemy zastosować następujące techniki badawcze: analiza dokumentów, wywiad, obserwacja, test oraz techniki projekcyjne.

T. Pilch słusznie przestrzega przed pochopną generalizacją wynikającą z badań na małych grupach. Stąd też badaczowi powinna towarzyszyć konieczność potwierdzenia badań na innych grupach lub przypadkach badawczych⁵⁴.

Istotą **eksperymentu pedagogicznego** jest badanie reakcji obiektów, określonego wycinka rzeczywistości na oddziaływania stworzone przez badacza. W wyniku eksperymentu uzyskujemy wynik, z którego muszą płynąć określone wnioski. Eksperymentu nie należy mylić z metodą obserwacji, choć niektórzy kojarzą go z jej szczególnym rodzajem. W metodologii zwykle eksperymenty dzieli się na laboratoryjne i terenowe (naturalne). Pierwszy dotyczy badań w specjalnie urządzonych warunkach nie występujących na co dzień w celu sprawdzenia zmian, jakie zachodzą pod wpływem wprowadzenia nowego czynnika do wybranego układu; drugi prowadzony jest w naturalnym miejscu. Jedne i drugie posiadają swoje ograniczenia i wady. Eksperyment może być także zastosowany w badaniach indywidualizujących, z udziałem jednej osoby. Wciąż są przeciwnicy tej metody, którzy poddają w wątpliwość jej funkcję poznawczą, a nawet brak rzetelności naukowej.

Metoda sondażu, niekiedy – na użytej badań pedagogicznych – słusznie zwana sondażem diagnostycznym⁵⁵, jest sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, a także nasilaniu się i kierunkach ich rozwoju. Dotyczy to zjawisk, które nie posiadają instytucjonalnej lokalizacji i są rozproszone w stosunkach społecznych. Metodę sondażu diagnostycznego stosuje się w badaniach pedagogicznych, psychologicznych i socjalnych przede wszystkim dla określenia zjawisk społeczno-wychowawczych⁵⁶.

Badania sondażowe prawie zawsze opierają się na zbadaniu specjalnie dobranej grupy reprezentacyjnej wybranej z populacji generalnej. Badacz musi dążyć do wybrania takiej grupy badawczej, aby stanowiła najwierniejsze odbicie wszystkich cech badanej populacji. Jeśli np. przedmiotem sondażu ma być problem narkomanii wśród młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, to w badanej próbie muszą się znaleźć odpowiednie proporcje młodzieży wiejskiej i miejskiej, chłopców i dziewcząt, proporcja wieku (klas), środowisk rodzinnych itp.

W badaniach sondażowych zastosowanie mają głównie następujące techniki: analiza dokumentów, wywiad, ankieta i techniki statystyczne.

Techniki badawcze

W metodologii badań pedagogicznych ważną funkcję spełniają **techniki badań pedagogicznych**, czyli czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi wskazaniem, pozwalające na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii i

⁵⁴ Ibid., s. 49.

⁵⁵ W literaturze można także spotkać inne określenia: „sondaż ankietowy” lub „sondaż na grupie reprezentatywnej”.

⁵⁶ T. Pilch, *Zasady badań...*, Warszawa 1998, s. 51.

faktów. W sensie rzeczowym technika jest podrzędna w stosunku do metody i jest sposobem zbierania i gromadzenia materiałów oraz źródeł do badań. Techniki mają charakter instrukcji, ograniczonych do pojedynczych czynności, a ich cechą powinny być użyteczność i skuteczność stosowania⁵⁷. Wśród nich wyróżnia się:

- analizę treści,
- badanie dokumentów i materiałów,
- obserwację,
- wywiad diagnostyczny,
- ankietę,
- eksperyment,
- techniki projekcyjne,
- techniki statystyczne.

Analiza treści polega na badaniu wiadomości zapisanych w opracowaniach, dokumentach, wspomnieniach i innych przekazach. Dobór próby, czyli fragmentów analizowanych przekazów uzależniony jest tego, co jest jednostką analizy. Mogą być to np. określone wydarzenia, postacie, poszczególne słowa, definicje, wyrażenia i inne. Analiza treści odbywa się w trzech etapach: – kodowanie materiału (zarówno treści jawnych, jak i ukrytych), – zliczanie zakodowanych według kategorii treści, – analiza porównawcza zebranego materiału empirycznego.

Badanie dokumentów i materiałów jest techniką badawczą służącą do ewaluacji wstępnych, opisowych, a także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Może być również techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach. Badanie dokumentów samodzielnie rzadko występuje w roli instrumentu naukowego poznania.

Dokumentem jest każdy materialny ślad działalności człowieka, gromadzony w archiwum, przy czym w badaniach pojęcie „archiwum” to każde miejsce przechowywania wytworzonych wcześniej dokumentów. W analizie dokumentów podstawową kwestią pozostaje wykazanie ich wiarygodności. Dokumenty dosyć często wprowadzają ich odbiorcę i badacza w błąd i wówczas są z pewnością gorsze od braku jakichkolwiek dokumentów. Dlatego istotnym pozostaje uwzględnienie krytycznych dyrektyw krytyki źródeł historycznych.

Analiza dokumentów polega na uporządkowaniu i interpretacji zawartych w nich treści pod kątem ustalonego problemu badawczego lub hipotezy roboczej. Charakterystyczną jej cechą jest to, że dotyczy ona w dużej mierze nie tylko materiału otrzymanego w procesie zainicjowanych specjalnie badań, lecz także w wyniku działań niezwiązanych bezpośrednio z podejmowanym procesem badawczym. Zależy to od rodzaju dokumentu poddanego analizie. Chodzi tu o dokumenty szeroko rozumiane, obejmujące nie tylko materiały archiwalne *sensu stricto*, lecz także aktualne wytwory dzieci i młodzieży, takie jak: rysunki, zeszyty szkolne, listy, pamiętniki, twórczość literacka. Dokumentem może być również kronika klasy lub szkoły, różnego rodzaju zapisy w dziennikach klasowych, sprawozdania dotyczące różnych spraw z życia szkolnego czy zakładowego, sondaże i roczniki statystyczne, a także prace konstrukcyjne czy wytwórcze uczniów.

Na ogół rozróżnia się klasyczną (jakościową czy opisową) i nowoczesną (ilościową) analizę dokumentów. Dokumenty objęte analizą mogą występować w następujących postaciach:

- dokumenty pisane (weralne),
- cyfrowe (statystyczne),

⁵⁷ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, wyd. drugie poprawione i rozszerzone, rozdział 4 opr. Teresa Bauman, rozdział 7 opr. Andrzej Radzko, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998, s. 42.

- obrazowo-dźwiękowe.

Do dokumentów pisanych zalicza się m.in. protokoły i sprawozdania z posiedzeń rad pedagogicznych, świadectwa szkolne, prace pisemne uczniów łącznie z ich samorodną twórczością literacką, opracowania publicystyczne i popularnonaukowe. Dokumenty cyfrowe dotyczą różnych zestawień statystycznych na tematy związane z oświatą, wychowaniem, kształceniem w kraju i świecie. Dokumenty obrazowo-dźwiękowe natomiast obejmują swym zasięgiem rysunki, nagrania magnetofonowe i wideo, filmy, fotografie, przeźrocza itp. Specjalną grupę dokumentów w ich szerokim rozumieniu stanowią wspomniane wcześniej prace wytwórcze (konstrukcyjne), które, podobnie jak rysunki, mogą być ważnym źródłem informacji o funkcjonowaniu danej placówki lub instytucji.

Ze względu na pochodzenie dokumentów dzieli się je na:

- dokumenty zastane (przypadkowe),
- tworzone intencjonalnie (systematyczne), czyli dokumenty powstające niezależnie od intencji badacza,
- dokumenty powstałe z inspiracji badającego, np. wypracowania, rysunki lub pamiętniki.

Analiza dokumentów może być dokonana dwiema metodami:

- klasyczną,
- nowoczesną.

Klasyczna analiza dokumentów polega głównie na ich historycznej i literackiej interpretacji. Jest poszukiwaniem indywidualnych właściwości charakterystycznych dla analizowanego dokumentu i jego twórcy. Badacz polega tu w dużej mierze na własnym wyczuciu i intuicji. Ponadto ogranicza się głównie do jakościowego opisu i analizy dokumentów, jakie czyni przedmiotem swych badań. Omawia je zazwyczaj w dwóch niejako płaszczyznach: wewnętrznej, tj. koncentruje się na zawartych w nich treściach (łącznie z ich rozumieniem i wyjaśnieniem) i zewnętrznej, czyli zainteresowany jest również czasem i warunkami ich powstania, a w szczególności ich wiarygodnością.

Nowoczesna analiza dokumentów stanowi próbę przezwyciężenia subiektywnego charakteru analizy tradycyjnej (klasycznej). Polega przede wszystkim na ilościowym opisie i analizie dokumentów. Przy czym opis i analiza taka nie ograniczają się wyłącznie do posługiwania się liczbami absolutnymi lub procentami. Dopuszcza się tu również takie wyrażenia, jak: zawsze, często, rzadko, nigdy itp. Dużą wagę przywiązuje się do dokładnego określenia wartości poznawczej dokumentów, w tym zwłaszcza do potwierdzenia ich wiarygodności i autentyczności. To znaczy, dąży się do wykazania tego, że uwzględnione w analizie dokumenty mogą być uzasadnioną podstawą rozwiązywania interesującego badacza problemu oraz że znany jest mu dobrze ich czas powstania, autor (lub twórca) i miejsce pochodzenia. Z reguły też określa się zmienne i ich wskaźniki, pod względem których zamierza się poddać analizie dany dokument (wytwór). Znalazła ona zastosowanie szczególnie w Stanach Zjednoczonych.

Każdej ze scharakteryzowanych wyżej analiz dokumentów jako podstawowych metod pedagogicznych tego rodzaju, podporządkowane są różne ich odmiany. Analizy treściowa dokumentów polega, na interpretacji zawartych w nich treści. Stosując ją, usiłujemy odpowiedzieć na takie m.in. pytania, jak: co chciał powiedzieć lub ukazać autor analizowanego dokumentu, jakie zawarł w nim treści, czego mogą być one świadectwem lub na czym polega ich oryginalność. W wyniku analizy treściowej np. zeszytów szkolnych można dowiedzieć się m.in. o zainteresowaniach ucznia, o jego sposobie wyrażania myśli lub innych przejawach rozwoju umysłowego.

Analiza formalna dokumentów dotyczy zwłaszcza zewnętrznego opisu ich wyglądu, sposobu sporządzania, stopnia trwałości lub adekwatności z zamiarem, jaki przyświecał lub miał przyświecać w toku ich tworzenia. Na podstawie analizy formalnej można wnosić m. in.

o zamięłowaniu do porządku, obowiązkowości, zdyscyplinowaniu i cechach tamtym przeciwnych.

Obserwacja naukowa (odmienna od obserwacji nienaukowej – potocznej) jest najczęściej używaną techniką w badaniach społecznych, bowiem dostarcza informacji z pierwszej ręki. Jest ona procesem celowego i planowego spostrzegania w celu zgromadzenia informacji o danym zjawisku i fakcie bez ingerencji w jego przedmiot. Obserwacja umożliwia poznanie zjawiska w jego naturalnym przebiegu, angażując wyłącznie badającego. Przedmiotem obserwacji są na ogół warunki, w których przebywają osoby obserwowane, sytuacje, w których uczestniczą oraz ich reakcje na te warunki i sytuacje. Obserwacja występuje w dwóch odmianach: jakościowej i ilościowej⁵⁸. Obserwacja może być także klasyfikowana w dwóch grupach rodzajowych:

- I. zwykła i uczestnicząca
- II. kontrolowana i niekontrolowana⁵⁹.

Nadto obserwacja jako technika może być podzielona ze względu na sposób jej dokonywania, na:

- bezpośrednią,
- pośrednią,
- jawną,
- ukrytą.

Obserwacja bezpośrednia dotyczy zachowań osób obserwowanych z bezpośrednim z nimi kontaktem, zaś obserwacja pośrednia odnosi się do pewnych symptomów określonych zachowań, czyli niejako obserwacji z tzw. drugiej ręki. W obserwacji jawnej badacz-obszator występuje w swej roli w sposób zapowiedziany i tym samym oficjalny, choć niekoniecznie musi ujawnić obserwowanej grupie cel swoich badań. W obserwacji ukrytej świadomie zataja się, że grupa osób lub pojedyncze osoby są obserwowane⁶⁰.

Obserwację można także podzielić na:

- fotograficzną,
- próbek czasowych,
- jednostkową,
- kompleksową.

Dodatkowo obserwacja może być podzielona ze względu na kryterium czasu na: ciągłą (prowadzoną bez przerwy przez pewien okres czasu) i nieciągłą (prowadzoną w określonym dniu i godzinie tygodnia nauki lub pracy). Inne podziały dotyczą podziału na: obserwację jednostkową i grupową oraz całościową i wycinkową⁶¹.

Obserwacja powinna charakteryzować się następującymi cechami:

- premedytacją, tzn., iż obserwacja jest przeprowadzona w celu rozwiązania ściśle i w pełni określonego zadania, sformułowanego z dużą dokładnością i starannością,
- planowością; planowość pozwala bowiem wykluczyć luki obserwacji i skoncentrować się na tym, co jest najważniejsze i najbardziej istotne w zamierzonych badaniach,
- celowością – dzięki, której uwaga obserwatora skupia się tylko na interesujących go z punktu widzenia rezultatów poznania zjawiska,
- aktywnością, która polega na tym, że obserwator nie rejestruje wszystkich spostrzeżeń, jakie docierają do niego od przedmiotu poznania, lecz dokonuje ich selekcji,

⁵⁸ K. Konarzewski, op. cit., s. 113.

⁵⁹ Taki podział zaproponował m. in. A. Kamiński, *Metoda...*, s. 270.

⁶⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, s. 45-51.

⁶¹ *Ibid.*, s. 51.

- systematycznością – będącą bardzo ważnym postulatem stawianym, omawianej technice; obserwacja nie może być bowiem postrzeganiem przypadkowych dokonujących się jednorazowo w jednym okresie czynności poznawczych.

Przy uwzględnieniu tych cech obserwacja powinna składać się z trzech etapów: – etap orientacji w terenie, – etap wyboru elementów zoogniskowanych, – etap selekcji.

W przeciwieństwie do obserwacji **wywiad diagnostyczny** jest czynnością dwustronną, opartą na bezpośrednim kontakcie respondenta z prowadzącym wywiad i polegającą na rozmowie zainicjowanej przez badacza, odbytej w sposób planowy i kierowany w celu uzyskania określonych informacji. Warunkiem poprawnego przeprowadzenia wywiadu są właściwie przygotowane i przemyślane dyspozycje. Stąd wywiady można podzielić na:

- standardowe,
- półstandardowe,
- niestandardowe.

W pierwszym z nich wszystkie osoby udzielają odpowiedzi w identycznych warunkach, a respondent nie ma możliwości podzielenia się własnymi przeżyciami czy doświadczeniami. Wywiad półstandardowy polega na luźnej rozmowie badacza i swobodnie wybranego respondenta.

Przy realizacji tej techniki badawczej należy wskazać na trzy czynniki zakłócające wiarygodność informacji:

- respondent, jako główne źródło materiału, może być przyczyną świadomego zafałszowania prawdy;
- narzędzie badawcze – kwestionariusz, którego forma może wpłynąć na treść uzyskiwanych danych. (może nie obejmować wszystkich zagadnień, bądź posługiwać się niejasnym językiem);
- prowadzący badania – należy podporządkować jego cechy indywidualne wymaganiom reguł badania.

Wyróżnia się następujące typy wywiadów:

- nie skategoryzowany – dający możliwość swobody w formułowaniu pytań oraz zmieniania ich kolejności, stawianie pytań dodatkowych;
- skategoryzowany – ograniczający kolejność i brzmienie stawianych pytań,
- jawny – badany poinformowany jest o celach i przedmiocie wywiadu, musi być on skategoryzowany,
- ukryty – stosowany w przypadku, gdy przedmiotem wywiadu są drażliwe zagadnienia, badania postaw, motywacji i innych, badany nie jest poinformowany o przedmiocie rozmowy,
- jawny nieformalny – to luźna rozmowa, podczas której badający usiłuje przez stosowne jej ukierunkowanie uzyskać interesujące go dane,
- jawny formalny – gdy badany orientuje się o fakcie przeprowadzania z nim wywiadu,
- indywidualny,
- zbiorowy – ma uzasadnienie wtedy, gdy przedmiotem badań są opinie, fakty jednorodnej grupy, wywiadam zbiorowym towarzyszą zarówno dodatnie jak i ujemne emocje, mogące mieć wpływ na wiarygodność badań.

W badaniach pedagogicznych szczególnie użyteczny jest wywiad środowiskowy, który stosowany jest przy poznawaniu charakteru i zależności środowiska wychowawczego oraz wszelkich aspektów wychowawczych w badanym środowisku społecznym.

Ankieta, jako szczególny przypadek wywiadu, jest istotną techniką badawczą w naukach społecznych, w tym w szczególności w pedagogice. Ankieta jest techniką gromadzenia informacji, polegającą na samodzielnym wypełnianiu przez badanego specjalnych kwestionariuszy, na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub

częściej bez obecności ankietera. Jest ona zbiorem specjalnie sformułowanych pytań zawartych w tzw. kwestionariuszu, na które badana osoba powinna udzielić odpowiedzi. Ankieta jest szczególnie użyteczna w badaniach pedagogicznych jako technika poznawania cech zbiorowości, zjawisk, opinii o wydarzeniach itp. Jej rola jest nie do przecenienia szczególnie w początkowym etapie badań. Wyniki zebrane przy pomocy ankiety wymagają konfrontacji i porównania z materiałem zebrany przy użyciu innych metod badawczych. Ankieta jest zatem techniką zbierania danych ilościowych, w mniejszym zakresie – jakościowych.

Pytania ankiety mogą mieć charakter zamknięty i wówczas zaopatrzone są w tzw. kafeterie, czyli zestaw wszelkich możliwych odpowiedzi. Kafeterie bywają: zamknięte – oznacza to ograniczony zestaw możliwości odpowiedzi, poza które odpowiadający wyjść nie może, lecz tylko wybiera wśród możliwości jakie daje sformułowany zestaw. Kafeterie mogą być także półotwarte – czyli mogą być zestawem możliwych do wyboru odpowiedzi, które zawierają jeden punkt oznaczony słowem „inne”, pozwalający na zaprezentowanie swojej odpowiedzi, jeśli nie mieści się w żadnym sformułowaniu, koniunktywne – pozwalają na wybranie kilku odpowiedzi, dając potem możliwość obliczenia częstotliwości wyboru poszczególnych odpowiedzi, a tym samym tworzenia hierarchii oraz dysjunktywne.

W ankiecie pytania mogą również mieć charakter pytań otwartych. Pytania otwarte pozostawiają badanym całkowitą swobodę odpowiedzi. W praktyce, niestety, dają one mniejszość możliwości poznawczą.

Techniki projekcyjne polegają na przedstawieniu badanemu sytuacji bodźcowej, nie mającej dla niego znaczenia arbitralnie ustalonego przez eksperymentatora. Celem jest stworzenie takiej sytuacji, która będzie mogła nabrać znaczenia przez to, iż osobowość badanego narzuci jej swoje indywidualne znaczenie i organizację. Z tego powodu projekcja jako technika badawcza ma wciąż wielu adwersarzy. Uznaje się, że techniki projekcyjne powinny mieć raczej zastosowanie w praktyce klinicznej niż w badaniach naukowych *in gremio*.

Techniki statystyczne w pedagogice stanowią podstawę opracowywania materiału badawczego⁶². Statystyka jako technika pomocnicza ma szczególne zastosowanie przy zastosowaniu trzech metod badawczych: monografii, sondażu diagnostycznego i metodzie indywidualnych przypadków (studium przypadku).

Z nowszych opracowań traktujących wykorzystaniu statystyki w badaniach pedagogicznych należy wymienić m. in. prace Stanisława Juszczyka⁶³, Anny Krajewskiej⁶⁴ oraz Wiesława Kubielskiego wraz Anną A. Suchocką⁶⁵. Oczywiście metody statystyczne i ekonometryczne i statystyka stosowana *sensu stricto* mają jeszcze większe zastosowanie w psychologii, socjologii, badaniach marketignowych, ekonomii, biznesie, demografii, geografii społeczno-ekonomicznej, statystyce językoznawczej, historii i innych.

⁶² Zob. z prac wcześniejszych pionierskich J. P. Guilford, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, tłum. J. Wołtyniak, PWN, Warszawa 1964.

⁶³ S. Juszczyk, *Statystyka dla pedagogów. Zarys wykładu*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2006.

⁶⁴ A. Krajewska, *Statystyka dla pedagogów. Wybrane zagadnienia*, wyd. 3, Wydawnictwo „Trans Humana”, Białystok 2003,

⁶⁵ W. Kubielski, A. A. Suchocka, *Statystyka dla pedagogów. Podstawowe pojęcia i techniki opracowywania wyników badań*, Szkoła Podstawowa nr 9, Słupsk 2003.

NARZĘDZIA W BADANIACH PEDAGOGICZNYCH

Do realizacji wybranej techniki służą **narzędzia badawcze**, których nie należy mylić z właśnie technikami, ani tym bardziej z metodami badawczymi. Narzędzie badawcze służy do realizacji określonej techniki badań. Wśród nich wymieniamy:

- kwestionariusz wywiadu,
- kwestionariusz ankiety,
- arkusz obserwacyjny,
- narzędzia socjometrii,
- narzędzia obserwacji,
- skale (jako narzędzie pomiaru),
- urządzenia audiowizualne (dyktafon, aparat fotograficzny, kamera filmowa itp.).

Rozróżniamy **kwestionariusz ankiety i kwestionariusz wywiadu**. Pierwszy jest przekazywany respondentowi do uzupełnienia; drugi zaś służy ankieterowi jako plan zadawanych pytań i uzupełniany jest przez niego. Przy formułowaniu kwestionariusza trzeba wziąć pod uwagę następujące czynniki: – temat badania, tzn. jakie zjawiska będą przedmiotem badania, – cel badania, tzn. wyjaśnienie po co chcemy badać dane zjawisko, co chcemy osiągnąć, – zakres badania, – populację, – określenie geograficznego zakresu badań, – sposób doboru próby badawczej, – formę pomiaru, tzn. w jaki sposób będziemy mierzyć poziom badanych zjawisk, – hipotezy, które poddajemy weryfikacji.

Podstawą ankiety lub wywiadu jest jej **kwestionariusz**, który powinien składać się z następujących elementów: – wstępu, – tematu badania, – informacji o instytucji prowadzącej badania, – wyjaśnienia celu badania dla respondenta, – zachęty do wypełnienia kwestionariusza (dotyczy tylko ankiety) i udzielania wyczerpujących i prawdziwych odpowiedzi, – pytania rekrutacyjne (opcjonalnie), – instrukcja wypełniania kwestionariusza. Przy konstruowaniu kwestionariusza należy unikać: – fałszywego założenia znawstwa zagadnienia, – pytań wzajemnie sprzecznych, – pytań sugerujących, – pytań jednoznacznych, – niedostosowania kulturowego. Można zatem stwierdzić, iż budowanie kwestionariusza ankiety jest zadaniem skomplikowanym i odpowiedzialnym.

ZMIENNE I WSKAŹNIKI W BADANIACH PEDAGOGICZNYCH

Prowadzone w ilościowych badaniach pedagogicznych różnego typu pomiary zjawisk i faktów muszą uwzględniać zmienne i wskaźniki, czyli uszczegółowienie problemów badawczych i związanych z nimi hipotez roboczych. Zmienna to określona „nazwa” plus ustalony „zbiór wartości”, czyli teoretycznych terminów.

W naukach społecznych zmienne można podzielić na obserwowalne i nieobserwowalne oraz na ustalone i losowe. Skrzyżowane obydwie podziały doprowadzą do wyróżnienia czterech typów zmiennych: niezależnych, zależnych, parametrów oraz błędów⁶⁶. Pojęcie zmiennych niezależnych i zależnych zaczerpnięto z matematyki, gdzie zmienną niezależną oznacza się literą „x”, zaś zmienną zależną – literą „y”. Zmienne, wyrażane najczęściej w formie określeń teoretycznych, powinny zostać zaopatrzone w różne wskaźniki celem zbadania empirycznego.

M. Łobocki podaje, że zmiennymi niezależnymi mogą być różne i ściśle określone sposoby działalności dydaktycznej lub wychowawczej; zmiennymi zależnymi natomiast wyniki zastosowanych w badaniach oddziaływań pedagogicznych. Zatem zmiennymi niezależnymi mogą być wszelkiego rodzaju metody nauczania i wychowania, niektóre cechy osobowości, np., wysoki poziom motywacji, dezorganizacja życia rodzinnego, negatywne

⁶⁶ K. Konarzewski, op. cit., s. 39.

wpływy wychowawcze grup rówieśniczych itp.⁶⁷. M. Łobocki wyróżnia nadto zmienne pośredniczące i zmienne kontrolne, a także zmienne ilościowe i zmienne jakościowe⁶⁸.

Zmienne zależne to faktyczne lub przypuszczające skutki uwzględnionych w badaniach zmiennych niezależnych, czyli spodziewane przez badającego wyniki zastosowanych oddziaływań wychowawczych. Za przykład mogą tu posłużyć wykorzystane w eksperymencie pedagogicznym nad skutecznością kierowania wychowawczego takie elementy, jak: stosunek do nauki i obowiązków szkolnych, osiągnięte wyniki nauczania, aktywność społeczna uczniów, postawa wobec rówieśników w klasie itp.⁶⁹.

UWAGI SUMUJĄCE

*„Błogosławione wieki, które zrozumieją,
że wiedza świat ocali, gdy wszystkim zaświeci”.*
Jadwiga Łuszczewska (Deotyma), (1834-1908),
Gnoza

Na zakończenie tej części uwagi uogólniające. Pierwsza dotyczy porównania technik i narzędzi. Czym różnią techniki badawcze od narzędzi badań. Jak zauważyli już w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku Tadeusz Pilch i Aleksander Kamiński, różnica między nimi jest taka, iż techniki badawcze mają charakter czasownikowy (są precyzyjnie wypracowanymi czynnościami, np. badanie dokumentów, obserwowanie, przeprowadzanie wywiadu, ankietowanie), narzędzia zaś – rzeczownikowy, tzn., iż są przedmiotami, za pomocą których realizuje się daną technikę zbierania materiału badawczego.

Uwaga druga: żadną miarą w badaniach pedagogicznych nie należy opierać się wyłącznie na jednej metodzie, a gorsza z wykorzystaniem tylko jednej techniki badawczej. Rozwiązując problem badawczy trzeba sięgnąć do dwóch – trzech, a nawet więcej technik, wzajemnie uzupełniających się, nawet, gdy część z nich będzie miała charakter dopełniający. Tylko wówczas praca może mieć walory rzetelności, wiarygodności i autentyczności.

Trzecia uwaga dotyczy podjęcia dyskursu⁷⁰ nad problematyką nowoczesnej metodologii badań pedagogicznych stosownie do wyzwań w zakresie rozwoju nauk społecznych we współczesnym świecie.

Na kanwie przygotowanego zestawienia bibliograficznego dotyczącego badań pedagogicznych nie sposób nie zauważyć, iż do tej pory pedagogika jako nauka pozbawiona jest retrospektywnej bibliografii. Co pewien czas podejmowane są próby przygotowania bibliografii, niestety tylko fragmentarycznych. Z uznaniem więc należy odnieść się do wydanej niedawno *Bibliografii wydawnictw zwartych 1985-2005 o współczesnej szkole* w opracowaniu prof. Czesława Banacha, zawierającej ponad 400 pozycji⁷¹. Przygotowanie całościowej bibliografii jest wyzwaniem dla tego środowiska naukowego oraz dla organów i stowarzyszeń zajmujących się pedagogiką i jej poszczególnymi dyscyplinami.

⁶⁷ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, s. 33.; Tegoż, *Wprowadzenie do metodologii...*, s. 134.

⁶⁸ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, s. 135-137.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 134.

⁷⁰ Pojęcie dyskursu (od łac. *discursus*) w naukach pedagogicznych zawdzięczamy profesorom: Zbigniewowi Kwiecińskiemu, Tadeuszowi Szkudlarkowi i Lechowi Witkowskiemu.

⁷¹ Cz. Banach, *Bibliografia wydawnictw zwartych 1985-2005 o współczesnej szkole*, ZNP, Warszawa 2005.

UWAGI DO ZESTAWIENIA BIBLIOGRAFICZNEGO

„Życie całkiem bezczynne jest bez zajęć naukowych śmiercią
i złożeniem do grobu żywego człowieka”.

(*Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura.*)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,

Listy moralne do Lucyliusza (63-65 n.e.)

Wykaz bibliograficzny w tej skromnej pracy składa się z czterech części. W pierwszej dokonano wyboru najważniejszych i najnowszych prac w liczbie 269, dotyczących metodologii badań naukowych *sensu largo*, a gdy chodzi o badania z zakresu pedagogiki – *sensu stricto*. Poczesne miejsce zajmują prace dotyczące metodologii badań socjologicznych (np. praca G. Fergusona oraz Takane Yoshio i Leszka Gruszczyńskiego⁷²) i metod statystycznych. Zapisy bibliograficzne są kompletne, tzn., iż zostały podane w pełnym brzmieniu, łącznie z pełnym zapisem imienia autora, informacją o kolejnym wydaniu książki, nazwą wydawnictwa i autorem tłumaczenie (dotyczy dzieł obcych). Do takiego sposobu tworzenia zapisów bibliograficznych w zestawieniu kończącym pracę gorąco zachęcamy studentów w trakcie przygotowywania swoich prac dyplomowych.

Zauważyć należy, że do chwili obecnej na rynku wydawniczym brakuje jednolitego zestawienia bibliograficznego dotyczącego metodologii badań pedagogicznych. Wyjątek stanowi opracowanie Hanny Zych pt. *Metody badań psychologicznych i pedagogicznych. Zestawienie bibliograficzne w wyborze za lata 1969-1978*⁷³, które zamknięto na roku 1978. Szersze zestawienia tego typu zawierają prace niektórych metodologów, jak np. M. Łobockiego⁷⁴. W ostatnich latach zestawienia bibliograficzne próbują sporządzać i umieszczać na swoich witrynach internetowych niektóre biblioteki pedagogiczne, jak np. Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Bielsku-Białej⁷⁵. Takie działania należy przyjąć z uznaniem i szacunkiem.

Wykaz druków zwartych z zakresu badań pedagogicznych w poniższym zestawieniu zawiera w zasadzie najnowsze pozycje bibliograficzne, choć jest tu również miejsce dla istotnych prac wydanych drukiem wcześniej⁷⁶. Prace znanych metodologów zostały odnotowane z najnowszych (ostatnich) wydań, np.: Jerzego Brzezińskiego⁷⁷, Włodzimierza

⁷² G. Ferguson, T. Yoshio, *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*, wyd. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003; L. A. Gruszczyński, *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Śląskie Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2002.

⁷³ *Metody badań psychologicznych i pedagogicznych. Zestawienie bibliograficzne w wyborze za lata 1969-1978*, opr. H. Zych, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Komisji Edukacji Narodowej, Wydział Informacyjno-Bibliograficzny, Lublin 1979.

⁷⁴ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

⁷⁵ <http://www.pbw.bielsko.pl/plikbib7.htm/31.10.2006>. W dziele „pedagogika” umieszczono zaledwie 51 pozycji bibliograficznych.

⁷⁶ Np. *Metodologiczne problemy pedagogiki*, praca zbior. pod red. Heliodora Muszyńskiego Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987 oraz A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, (w:) *Metodologia pedagogiki społecznej*, Studia Pedagogiczne, t. 19, praca zbior. pod red. Tadeusza Pilcha i Ryszarda Wroczyńskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1970, s. 25-48; S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985. Trudno przecież opierać współczesne rozważania w zakresie metodologii na pracach z okresu realnego socjalizmu, np. Z. Krzysztosek, *Metodologiczne podstawy pedagogiki marksistowskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964.

⁷⁷ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005; *Metodologiczne i statystyczne problemy psychologii*, red. nauk. Jerzy Brzeziński, Jerzy Siuta, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań 2006.

Goriszowskiego⁷⁸, Mieczysława Łobockiego⁷⁹, Tadeusza Pilcha⁸⁰, Andrzeja Pułło⁸¹, Władysława Puśleckiego⁸², Marii Węglińskiej⁸³ i Władysława P. Zaczyńskiego⁸⁴. Wykaz obejmuje także wcześniej wydane prace i rozprawy uznanych metodologów – pedagogów i psychologów, jak np. Aleksandra Kamińskiego (1903-1978)⁸⁵, Stefana Nowaka (1925-1989)⁸⁶ i Józefa Pietera (1904-1989)⁸⁷. Do grona metodologów w zakresie pedagogiki w ostatnich latach skutecznie dołączył prof. Janusz Gnitecki, kierownik Zakładu Metodologii Pedagogiki UAM i członek Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN. W jego dorobku uwagę zwraca nowy trzypiętomowy *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*. Stanowi próbę ujęcia całości spraw metodologii badań pedagogicznych z uwzględnieniem licznych ich kontekstów i uwarunkowań, począwszy od analizy statusu metodologicznego nauk pedagogicznych (tom I), zagadnień tworzenia wiedzy o edukacji (tom II), aż do analizy metody badań pedagogicznych i sposoby przetwarzania wyników tych badań (tom III). Pracę wzbogaca obszerny zestaw bibliograficzny obejmujący dobrze dobrane publikacje polskie i obcojęzyczne. Jej recenzentem był prof. Stanisław Palka⁸⁸. Warto odnotować, iż ciekawy materiał zawiera podręcznik akademicki Ewy Jarosz i Ewy Wysockiej a dotyczący diagnozy psychopedagogicznej⁸⁹.

W tej części zestawienia istotne miejsce zajmują prace dotyczące badań naukowych *sensu largo*. W tej części zestawienia uwagę zwracają prace Jerzego Apanowicza⁹⁰, Adama Globlera⁹¹, Zygmunta Hajduka⁹² oraz Jana Sucha i Małgorzaty Szcześniak⁹³.

Część druga wykazu zawiera **tytuły najważniejszych czasopism pedagogicznych** i uznanych serii wydawniczych polecanych do wykorzystania w trakcie pisania prac

⁷⁸ W. Goriszowski, *Podstawy metodologiczne badań pedagogicznych*, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa 2006 oraz *Badania pedagogiczne w zarysie. Skrypt dla studentów pedagogiki*, zebrał i oprac. W. Goriszowski, wyd. 4 zm. i rozsz., Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2005.

⁷⁹ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2006; Tegoż, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2006.

⁸⁰ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, wyd. 2 popr. i rozsz., Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995; Tegoż, *Zasady badań pedagogicznych*, wyd. 2 popr. i rozsz., rozdz. 4 oprac. Teresa Bauman, rozdz. 7 oprac. Andrzej Radzko, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.

⁸¹ A. Pułło, *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, wyd. 3, Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”, Warszawa 2003.

⁸² W. Puślecki, *Model pedagogicznej pracy naukowej*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2001.

⁸³ M. Węglińska, *Jak pisać prace magisterskie? Poradnik dla studentów*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2005.

⁸⁴ W. P. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, wyd. 6, WSiP, Warszawa 2000.

⁸⁵ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, (w:) *Metodologia pedagogiki społecznej*, Studia Pedagogiczne, t. 19, praca zbior. pod red. Tadeusza Pilcha i Ryszarda Wroczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1970, s. 25-48 oraz ta sama praca zaopatrzona w przypisy do tekstu, (w:) J. Pólturzycki, *Aleksander Kamiński*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa-Radom 2006, s. 268-282.

⁸⁶ S. Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1965, Tegoż, *Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne*, PWN, Warszawa 1970, Tegoż, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985.

⁸⁷ J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1967; Tegoż, *Zarys metodologii pracy naukowej*, PWN, Warszawa 1975; Tegoż, *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*, PWN, Warszawa 1978.

⁸⁸ <http://press.amu.edu.pl/zapowiedzi/12.09.2006;>
[http://www.poczytaj.pl/index.php?sesja=&akcja=czytaj_wiecej&ksiazka=35583/31.10.2006.](http://www.poczytaj.pl/index.php?sesja=&akcja=czytaj_wiecej&ksiazka=35583/31.10.2006)

⁸⁹ E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.

⁹⁰ J. Apanowicz, *Metodologia nauk*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2003.

⁹¹ A. Globler, *Metodologia nauk*, Wydawnictwo „Aureus”, Kraków 2006.

⁹² Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

⁹³ J. Such, M. Szcześniak, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Naukowe AM, Poznań 2006.

licencjackich i magisterskich. Kilkuletnie obserwacje autora upoważniają do zgłoszenia wniosku, iż dyplomanci z różnych powodów, niejednokrotnie wskutek utrudnionego do nich dostępu, nader rzadko korzystają z dorobku piśmienniczego zawartego w czasopismach pedagogicznych. Odbija się to niestety na poziomie przygotowywanych prac. Co prawda obecnie cykl wydawniczy druków zwartych jest często porównywalny z czasem ogłoszenia artykułu w czasopiśmie periodycznym, ale wciąż wiele kwestii naukowych znajduje swoje odniesienie wyłącznie w formie artykułów, materiałów i recenzji.

W trzeciej części skryptu zamieszczono **wykaz tytułów pism przedmiotowych** i innych czasopism specjalistycznych z krótką charakterystyką tematyczną.

W części czwartej z kolei podjęto próbę wskazania na niektóre **witryny internetowe**, tematycznie odpowiadające podjętej w tej pracy problematyce. W nawiasach podano orientacyjną charakterystykę ich zawartości.

Zestawienie bibliograficzne druków zwartych, jak też wykaz tytułów czasopism pedagogicznych i specjalistycznych (przedmiotowych) oraz witryn internetowych żadną miarą nie pretenduje do całościowego ujęcia bibliograficznego. Zastrzeżenie to zostało czytelnie wyartykułowane w podtytule tej skromnej pracy.

Wykazy bibliograficzne poprzedzone zostały zestawieniem skrótów użytych w trzech częściach tego przewodnika. Przy sposobności pragniemy uczynić pewną uwagę metodyczną: podobnym wykazem, sporządzonym w trakcie pisania prac, należy poprzedzać wstęp, (nazywanym także wprowadzeniem, prolegomeną lub słowem wstępnym) przygotowywanych prac dyplomowych: licencjackich, magisterskich a także dysertacji doktorskich.

Skrypt w części bibliograficznej ma być pomocny dla studentów pedagogiki, którzy w trakcie przygotowanych metodycznych do pisania pracy próbują w pośpiechu gromadzić literaturę przedmiotu do rozdziału metodologicznego. Nie zawsze sięgają do pozycji najnowszych. Wielu z nich niestety nie sięga choćby do jednej pracy poświęconej technologii tworzenia tekstu naukowego jako takiego. Dlatego też w tym zestawieniu znajdują się najnowsze pozycje traktujące o sposobie przygotowania edytorskiego prac dyplomowych⁹⁴.

DRUKI ZWARTE **Z ZAKRESU METODOLOGII NAUK, BADAŃ PEDAGOGICZNYCH** **I NAUK POKREWNYCH ORAZ TECHNOLOGII PISANIA PRAC** (w y b ó r)

1. *Aforyzmy, cytaty i myśli w wychowaniu i twórczości*, wybór i oprac. Mirosław Krajewski, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2003.
2. Ablewicz Krystyna, *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1994.
3. Ablewicz Krystyna, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
4. Antczak Stefan, Cieślarczyk Marian, *Jak napisać pracę dyplomową?*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2004.
5. Apanowicz Jerzy, *Metodologia nauk*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2003.
6. Apanowicz Jerzy, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie, prace habilitacyjne*, Wydawnictwo „Delfin”, Warszawa 2005.

⁹⁴ Wśród autorów tego typu prac polecamy książki Franciszka Bereźnickiego, Waldemara Dutkiewicza, Józefa Pietera, Władysława Zaczyńskiego, Tadeusza Pilcha (poz. 184), Jolanty Maćkiewicz, Paula Oliver, Wiesława Ciczkowski (red.), Adama Salomona, Zbigniewa Skornego, Urszuli Szubert-Zarzewny, Marii Węglińskiej oraz piszącego te słowa (poz. 92-94).

7. Babbie Earl, *Badania społeczne w praktyce*, przekł. Witold Betkiewicz et al., red. nauk. dokonała oraz przekł. przejrzała Agnieszka Kloskowska-Dudzińska, wyd. 1, 4 dodr., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
8. *Badania pedagogiczne w zarysie. Skrypt dla studentów pedagogiki*, zebrał i oprac. Włodzimierz Goriszowski, wyd. 4 zm. i rozsz., Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2005.
9. Banach Czesław, *Bibliografia wydawnictw zwartych 1985-2005 o współczesnej szkole*, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 2005.
10. Banach Czesław, *O człowieku: aforyzmy, myśli*, Wydawnictwo Nauczycielskie, Jelenia Góra 1995.
11. Banach Czesław, *Szkoła naszych oczekiwań i marzeń, potrzeb, projekcji i działań od A do Ż*, Wydawnictwo SMPi², Poznań 2005.
12. Banach Czesław, *Wśród praw i powinności. Aforyzmy, myśli*, Wydawnictwo Nauczycielskie, Jelenia Góra 2003.
13. Bauman Teresa, Pilch Tadeusz, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, rozdz. 6 oprac. Andrzej Radzko, wyd. 2 popr. i rozsz., Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 2001.
14. Bereźnicki Franciszek, *Prace magisterskie z pedagogiki*, wyd. 2 popr., Uniwersytet Szczeciński. Instytut Pedagogiki, Szczecin 1997.
15. Bielcowie Ewa i Janusz, *Podręcznik pisania prac albo technika pisania po polsku*, Wydawnictwo EJB, Kraków 2004.
16. Blalock M. Hubert. *Statystyka dla socjologów*, tłum. z ang. Marek Tabin, Irena Topińska, Krzysztof Starzec, wyd. 2 fotoofs., PWN, Warszawa 1977.
17. Boć Jan, *Jak pisać pracę magisterską?*, konsultacja językowa J. Miodek, wyd. 6 popr., Wydawnictwo „Kolonial Limited”, Wrocław 2006.
18. Brzezińska Anna, Brzeziński Jerzy, *Elementy metodologii badań psychologicznych. Skrypt dla studentów psychologii i pokrewnych dyscyplin socjologii i pedagogiki*, wyd. 4, PWN, Warszawa 1984.
19. Brzeziński Jerzy, *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2000.
20. Brzeziński, Jerzy *Metodologia badań psychologicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
21. Brzeziński Jerzy, *Metodologiczne i psychologiczne wyznaczniki procesu badawczego w psychologii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1978.
22. Brzeziński Jerzy, *Struktura procesu badawczego w naukach behawioralnych*, PWN, Warszawa 1976.
23. Budzeń Henryk, *Jak przygotować pracę magisterską? Poradnik metodyczny*, Politechnika Radomska im. Kazimierza Pułaskiego, Radom 1997.
24. Chmielewska Bożena, *Metodologia i metody badań społecznych ze szczególnym uwzględnieniem diagnozy*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 1985.
25. Chojnicki Zbyszko, Czyż Teresa, *Struktura przestrzenna nauki w Polsce*, „Bogucki” Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1997.
26. Clauss Günther, Ebner Heinz, *Podstawy statystyki dla psychologów, pedagogów i socjologów*, przetł. z niem. Józef Olesiak, PZWS, Warszawa 1972.
27. Czarnecki Kazimierz, *Składniki i ocena empirycznych prac doktorskich. Przewodnik metodologiczny dla doktorantów*, Wydawnictwo „Impuls”, Katowice 1998.
28. *Człowiek i edukacja. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Półturzykiemu z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, pod red. E. A. Wesołowskiej, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2004.

29. *Dobre obyczaje w nauce: zbiór zasad i wytycznych*, wyd. 3 zm., Polska Akademia Nauk. Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2001.
30. Drączkowski Franciszek, *ABC pisanie pracy magisterskiej*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2000.
31. Dutkiewicz Waldemar, *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, wyd. 4 rozsz., Kielce 2000.
32. Dutkiewicz Waldemar, *Praca magisterska. Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, wyd. 3 rozsz., Wydawnictwo „Strzelec”, Kielce 1996.
33. Dybiec Julian, *Metody badań historyczno-oświatowych*, Kraków 1987.
34. *Elementy diagnostyki pedagogicznej*, pod red. Ireny Lepalczyk i Jana Badury, PWN, Warszawa-Łódź 1987.
35. *Etyczne problemy działalności badawczej i praktycznej psychologów*, red. nauk. Jerzy Brzeziński, Wojciech Poznaniak, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1994.
36. *Etyka zawodowa ludzi nauki*, pod red. Janusza Goćkowskiego i Krzysztofa Pigonia, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991.
37. *Ewaluacja w edukacji*, red. nauk. Leszek Korporowicz, aut.: Ernest R. House et al., Oficyna Naukowa, Warszawa 1997.
38. *Europa jako jakościowy temat badań pedagogicznych. Projekt polsko-niemiecki*, red. Elżbieta Dubas, Hartmut M. Griese, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998.
39. Ferguson George, Yoshio Takane, *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*, wyd. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
40. Frankfort-Nachmias Chava, Nachmias David, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przekład Elżbieta Hornowska, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań 2001.
41. Gadamer Hans-Georg, *Prawda i metoda*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
42. Gambarelli Gianfranco, Łucki Zbigniew, *Jak przygotować pracę dyplomową lub doktorską. Wybór tematu, pisanie, prezentowanie, publikowanie*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2001.
43. Gnitecki Janusz, *Elementy metodologii badań w pedagogice hermeneutycznej*, Wydawnictwo WSP, Zielona Góra 1996.
44. Gnitecki Janusz, *Metodologiczne problemy pedagogiki prakseologicznej*, Wydawnictwo WSP im. Kotarbińskiego, Zielona Góra 1996.
45. Gnitecki Janusz, *Pedagogika ogólna z metodologią*, Wydawnictwo Naukowe PTP, Poznań 2004.
46. Gnitecki Janusz, *Pomiar i przetwarzanie wyników badań w pedagogice empirycznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1992.
47. Gnitecki Janusz, *Status metodologiczny nauk pedagogicznych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
48. Gnitecki Janusz, *Wprowadzenie do metod badań w naukach pedagogicznych*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań 2006.
49. Gnitecki Janusz, *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*, t. 1: *Status metodologiczny nauk pedagogicznych*, Wydawnictwo AM, Poznań 2006.
50. Gnitecki Janusz, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, wyd. 2 uzupełn., Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. T. Kotarbińskiego, Zielona Góra 1993.
51. Gnitecki Janusz, *Zarys pedagogiki ogólnej*, Wydawnictwo WOM, Gorzów Wielkopolski 1999.
52. Goćkowski Janusz, *Ethos nauki i role uczonych*, Wydawnictwo „Secesja”, Kraków 1996.

53. Godziszewski Jerzy, *Ogólne zasady pisania, recenzowania i obrony prac dyplomowych*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa. Oddział w Zielonej Górze, Zielona Góra 1987.
54. Goriszowski Włodzimierz, *Podstawy metodologiczne badań pedagogicznych*, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa 2006.
55. Goriszowski Włodzimierz, *Wybrane problemy z metodologii badań pedagogicznych*, IKN ODN, Bielsko-Biała 1986.
56. Góralski Andrzej, *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii i pedagogice*, wyd. 3 zm., PWN, Warszawa 1987.
57. Grobler Adam, *Metodologia nauk*, Wydawnictwo „Aureus”, Kraków 2006.
58. Gruszczyński A. Leszek, *Elementy metod i technik badań socjologicznych*, Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy 2002.
59. Grzywna Józef, Guldon Zenon, Możdżeń I. Stefan, *Podstawy warsztatu historyka. Przewodnik metodyczny do prac magisterskich*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce 1992.
60. Guilford Joy Paul, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, tłum. J. Wołtyniak, wyd. 2, PWN, Warszawa 1964.
61. Guziuk Marta, *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych. Nauki społeczno-pedagogiczne*, wyd. 2 uzupełn., Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2005.
62. Hajduk Edward, *Hipoteza w badaniach pedagogicznych. Poradnik dla studentów*, wyd. 6 zm., Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1998.
63. Hajduk Zygmunt, *Ogólna metodologia nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
64. Hornowska Elżbieta, *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2005.
65. *Inspiracje badawcze we współczesnej andragogice*, pod red. J. Sarana. Wyższa Szkoła Umiejętności i Zarządzania, Ryki 2004.
66. Jałmużna Tadeusz, Iwona Michalska, Grzegorz Michalski, *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2004.
67. Janowski Andrzej, *Poznanwanie uczniów. Zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*, Wydawnictwo „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2002.
68. Jarosz Ewa, Wysocka Ewa, *Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
69. Juszczak Stanisław, *Badania ilościowe w naukach społecznych*, Śląska Wyższa Szkoła Zarządzania im. gen. Jerzego Ziętka, Katowice 2005.
70. Juszczak Stanisław, *Metodologia badań empirycznych w naukach społecznych*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego, Katowice 2001.
71. Juszczak Stanisław, *Statystyka dla pedagogów. Zarys wykładu*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 2006.
72. Kamiński Aleksander, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, (w:) *Metodologia pedagogiki społecznej*, Studia Pedagogiczne, t. 19, praca zbior. pod red. Tadeusza Pilcha i Ryszarda Wroczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1970, s. 25-48 oraz Toż, (w:) J. Pólturzycki, *Aleksander Kamiński*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa-Radom 2006, s. 268-282.
73. Kamiński Stanisław, *Nauka i metoda*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.
74. Kamiński Stanisław, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1981.

75. Karpiński Jakub, *Przyczynowość w badaniach socjologicznych*, PWN, Warszawa 1985.
76. Karyłowski Jerzy, *Z badań nad mechanizmami pozytywnych ustosunkowań interpersonalnych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.
77. Kawecki Ireneusz, *Metoda etnograficzna w badaniach edukacyjnych*, Państwowa Szkoła Sztuk Plastycznych, Łódź 1994.
78. Kmita Jerzy, *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych*, PWN, Warszawa 1975.
79. Knecht Zdzisław, *Metody uczenia się i zasady pisania prac dyplomowych. Poradnik jak się uczyć, jak pisać pracę dyplomową*, Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja”, Wrocław 1999.
80. Kobyliński Władysław, Kowalski Tadeusz, *Elementy metodyki pisania pracy dyplomowej. Poradnik organizacyjny i metodyczny dla słuchaczy podyplomowego studium organizacji i zarządzania oświatą*, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. W. Spasowskiego w Warszawie, Warszawa 1988.
81. Kolman. Romuald, *Poradnik dla doktorantów i habilitantów*, dodr. do wyd. 3, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2000.
82. Kolman Romuald, *Zdobywanie wiedzy. Poradnik podnoszenia kwalifikacji (magistra, doktoraty, habilitacje)*, Wydawnictwo „Branta”, Bydgoszcz-Gdańsk 2004.
83. Konarzewski Krzysztof, *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, WSiP, Warszawa 2002.
84. *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. Tadeusz Jałmużna, Iwonna Michalska, Grzegorz Michalski., Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2004.
85. Kotarbiński Tadeusz, *Ontologia, teoria poznania i metodologia nauk*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1993.
86. Kozłowska Anna, *Pomiar dydaktyczny i ewaluacja w szkole*, WSP, Częstochowa 2002.
87. Kożuh Boris, *Integracja wyników badań w pedagogice*, tłum. Anna Kozłowska, Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM”, Częstochowa 2004.
88. Kożuh Boris, *Źródła w integracji badań pedagogicznych*, Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM”, Częstochowa 2002.
89. Krajewska Anna, *Statystyka dla pedagogów. Wybrane zagadnienia*, wyd. 2 popr., Wydawnictwo „Migo”, Białystok 1999.
90. Krajewska Anna, *Statystyka dla pedagogów. Wybrane zagadnienia*, wyd. 3, Wydawnictwo „Trans Humana”, Białystok 2003,
91. Krajewski Mirosław, *Europejski obszar szkolnictwa wyższego. Wyzwania i zagrożenia*, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2004.
92. Krajewski Mirosław, *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2006.
93. Krajewski Mirosław, *Piszemy prace naukowe. Przewodnik dla studentów i doktorantów*, Dom Wydawniczy „Verbum”, Rypin 2004.
94. Krajewski Mirosław, *Praca dyplomowa z elementami edytorstwa*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek 1998.
95. Krajewski Mirosław, *Vademecum autora i wydawcy prac naukowych*, wyd. 2 popr., uzupełn. i rozsz., Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek 2001.
96. *Kręgi kompetencji i perspektywy poznawcze*, pr. zbior. pod red. Janusza Goćkowskiego i Przemysława Kisiela, Wydawnictwo „Secesja”, Kraków 1999.
97. Kruszewski Krzysztof, *Zmiana i wiadomość. Perspektywa dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa 1987.

98. Krüger Heinz-Hermann, *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*, przekład Dorota Sztobryn, wstęp i prac. Bogusław Śliwerski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
99. Krzysztofek Zofia, *Uwarunkowania, założenia i metody badań pedagogicznych*, WSiP, Warszawa 1977.
100. Kubielski Wiesław Wojciech, *Merytoryczne i techniczne warunki pisania prac magisterskich*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk 2002.
101. Kubielski Wiesław Wojciech, *Praca dyplomowa w pedagogice: Koncepcja, konstrukcja, edycja*, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa 2006.
102. Kubielski Wiesław, *Zarys metodologii badań pedagogicznych. Struktura procesu badawczego i jej metodologiczne podstawy*, Wydawnictwo Uczelniane PAP, Słupsk 1999.
103. Kubielski Wiesław, Suchocka Anna Agnieszka, *Statystyka dla pedagogów. Podstawowe pojęcia i techniki opracowywania wyników badań*, Szkoła Podstawowa Nr 9, Słupsk 2003.
104. Kubielski Wiesław, Suchocka Anna, Topol Michał, *Wykorzystanie podstawowych metod statystycznych w opisie i analizie wyników badań pedagogicznych*, Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 2002.
105. Kunowski Stefan, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, wyd. 2. Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1993.
106. Kwaśniewska Krystyna, *Jak pisać prace dyplomowe? Wskazówki praktyczne*, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2005.
107. Kwiatkowski Tadeusz, *Wykłady i szkice z logiki ogólnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
108. Lipka Anna, *Metody i techniki badań społecznych. Przewodnik metodyczny do ćwiczeń*, Akademia Ekonomiczna, Katowice 1991.
109. Lisowska Elżbieta, *Wprowadzenie do diagnozowania pedagogicznego*, Wydawnictwo Uczelniane Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2003.
110. Lutyńska Krystyna, *Metodologia badań socjologicznych*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2002.
111. Lutyńska Krystyna, *Wywiad kwestionariuszowy. Przygotowania i sprawdzenia narzędzia badawczego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.
112. Lutyński Jan, *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, red., oprac. i wstęp Krystyna Lutyńska, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1994.
113. Łobocki Mieczysław, *Metody badań pedagogicznych*, wyd. 5, PWN, Warszawa 1984.
114. Łobocki Mieczysław, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2006.
115. Łobocki Mieczysław, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2006.
116. Łojewska Maria, *Filozofia nauki i metodologia badań naukowych. Zagadnienia wybrane*, wyd. 2, Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1986.
117. Maćkiewicz Jolanta, *Jak pisać teksty naukowe?*, wyd. 2 poszerz., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1996.
118. Majchrzak Jadwiga, Mendel Tadeusz, *Metodyka pisania prac magisterskich i dyplomowych. Poradnik pisania prac promocyjnych oraz innych opracowań naukowych wraz z przygotowaniem ich do obrony lub publikacji*, wyd. 2 popr., Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1996.

119. Marciszewski Witold, *Metody analizy tekstu naukowego*, PWN, Warszawa 1981.
120. Malarska Anna, Mikulska Halina, *Statystyka stosowana nie tylko przez psychologów i pedagogów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.
121. Maszczyk Danuta, *Metody badań w naukach społecznych. Skrypt-przewodnik dla studentów pedagogiki wszystkich lat*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1979.
122. Maszke Albert Wojciech, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, wyd. 2 zm., Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.
123. Matraszek Karol, Such Jan, *Ontologia, teoria poznania i ogólna metodologia nauk*, PWN, Warszawa 1989.
124. Meili Richard, *Podręcznik diagnostyki psychologicznej*, przekł. Beatrice Horoszowskiej, wyd. 2, PWN, Warszawa 1969.
125. Merton K Robert, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, przeł. Ewa Morawska i Jerzy Wertenstein-Żuławski, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
126. *Metoda biograficzna w socjologii*, pod red. Jana Włodarka i Marka Ziółkowskiego., PWN, Warszawa 1990.
127. *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów*, red. nauk. Jerzy Brzeziński, wyd. 1, 1 dodr., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
128. *Metodologia nauk. Wybór tekstów*, wyboru dokonali Ignacy S. Fiut, Adam Grobler, Wydawnictwo AGH, Kraków 1989.
129. *Metodologia pedagogiki społecznej*, pod kierunkiem nauk. Ryszarda Wroczyńskiego i Tadeusza Pilcha, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974.
130. *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, pod red. Ryszarda Wroczyńskiego i Tadeusza Pilcha, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970.
131. *Metodologiczne i badawcze problemy nauk pedagogicznych*, pod red. Andrzeja Bogaja, Andrzeja Jopkiewicza, PAN, Oddział w Krakowie, Kraków 1996.
132. *Metodologiczne i statystyczne problemy psychologii*, red. nauk. Jerzy Brzeziński, Jerzy Siuta, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań 2006.
133. *Metodologiczne i utylitarne aspekty badań pedagogicznych*. Materiały z międzynarodowego sympozjum Metodologiczne problemy podwyższania efektywności nauk pedagogicznych oraz wpływu na praktykę oświatową, Sulejówek koło Warszawy 17-19 X 1988, red. nauk. Roman Schulz, Instytut Badań Pedagogicznych, Warszawa 1990.
134. *Metodologiczne problemy pedagogiki*, praca zbior. pod red. Heliodora Muszyńskiego Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987.
135. *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, pod red. Zdzisława Dąbrowskiego i Józefa Górniewicza, Wydawnictwo UMK, Toruń 1990.
136. *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, pod red. Zdzisława Dąbrowskiego, Grażyny Gajewskiej, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1995.
137. *Metody badań oświatowych i pedagogicznych*, opr. A. Janowski, IBP, Warszawa 1981.
138. *Metody badań pedagogicznych w zarysie*, pod red. Andrzeja Góralskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 1995.
139. *Metodologiczne problemy pedagogiki*, praca zbior. pod red. H. Muszyńskiego, Wrocław 1967.

140. *Metody badań psychologicznych i pedagogicznych. Zestawienie bibliograficzne w wyborze za lata 1969-1978*, opr. Hanna Zych, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Komisji Edukacji Narodowej, Wydział Informacyjno-Bibliograficzny, Lublin 1979.
141. *Metody badań pedagogicznych w zarysie*, pod red. Andrzeja Góralskiego, wyd. 2 zm., Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 1994.
142. *Metody badań pedagogicznych z elementami statystyki*, zebrał i oprac. Włodzimierz Goriszowski, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Wydział Zamiejscowy w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1994.
143. *Metody badań socjologicznych*, wybrał, oprac., wstępem i przypisami opatrzył Stefan Nowak, PWN. Warszawa 1965.
144. *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, red. nauk. Marian Cieślarczyk, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.
145. Miles B. Matthew, Huberman A. Michael, *Analiza danych jakościowych*, przekł. Stanisław Zabielski, Wydawnictwo „Trans Humana” Białystok 2000.
146. Młyniec Waleria, Ufnalska Sylwia, *Scientific communication, czyli jak pisać i prezentować prace naukowe*, Wydawnictwo „Sorus”, Poznań 2003.
147. *Modele nauki*, pod red. Janusza Goćkowskiego i Marka Sikory, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 1993.
148. Morison Murray, *Jak pisać prace pisemne i prace badawcze oraz jak zdać egzamin z psychologii*, przekład E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2004.
149. Morszczyńska Urszula, *Rola elementów metodologii nauk w treściach nauczania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1991.
150. Możdżeń Stefan Ignacy, *Praca naukowa historyka oświaty. Metodologia, dokumentacja naukowa i prezentacja prac*, Studium Generale Sandomiriense. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu, Sandomierz 1999.
151. Muszyński Heliodor, *Wstęp do metodologii pedagogiki*, PWN, Warszawa 1971.
152. Nagel Ernest, *Struktura nauki. Zagadnienia logiki wyjaśnień naukowych*, przekł. zbior. Jerzy Giedymin, Bożydar Rassalski, Helena Eilstein, PWN, Warszawa 1970.
153. Nalaskowski Aleksander, *Obserwacja a badania ankietowe nad młodzieżą*, Edukacja 1999, nr 1, s. 52-57.
154. Nalaskowski Stanisław, *Z metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Mazurskiej Wszechnicy Nauczycielskiej, Olecko 1994.
155. *Nauka w świetle współczesnej filozofii*, oprac. Elżbieta Pakszys, Jan Such, Janusz Wiśniewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
156. *Nauki pedagogiczne a praktyka edukacyjna*, pod red. Stanisława Palki, PWN, Warszawa 1989.
157. *Nauki pedagogiczne w Polsce. Dokonania, problemy, współczesne zadania, perspektywy*, pod red. Tadeusza Lewowickiego, Mirosława J. Szymańskiego, przy współpr. Romy Kwiecińskiej, Stanisława Kowala, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
158. Nęcka Edward, Stocki Ryszard, *Jak pisać prace naukowe z psychologii?*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1993.
159. Nowaczyk Czesław, *Podstawy metod statystycznych dla pedagogów*, wyd. 3, Wydawnictwo „Avis”, Bolków 1995.

160. Nowak Stefan, *Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne*, PWN, Warszawa 1970.
161. Nowak Stefan, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985.
162. Nowak Stefan, *Studia z metodologii nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1965.
163. *Odmianny myślenia o edukacji*, pr. zbior. pod red. Joanny Rutkowiak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995.
164. Ogryzko-Wiewiórkowski Henryk, *Wprowadzenie do metod badawczych w socjologii*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1986.
165. Okoń Wincenty, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. 4 uzup. i popr., Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
166. Oliver Paul, *Jak pisać prace uniwersyteckie?*, przekł. i posł. J. Piątkowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1999.
167. *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, pod red. Stanisława Palki, Wydawnictwo UJ, Kraków 1998.
168. *Osobliwości przedmiotowo-metodologiczne w nauce*, pod red. Jana Sucha, Małgorzaty Szcześniak, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1996.
169. Pabis Stanisław, *Metodologia i metody nauk empirycznych*, PWN, Warszawa 1985.
170. Pachociński Ryszard, *Metody ilościowe i jakościowe w badaniach oświatowych*, Edukacja 1997, nr 3.
171. Palka Stanisław, *Badania pedagogiczne*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. prowadzący E. Różycka, t. 1: A-F, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 303-304.
172. Palka Stanisław, *Ilościowo-jakościowe badania pedagogiczne*, Ruch Pedagogiczny 1989, nr 1.
173. Palka Stanisław, *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
174. Palka Stanisław, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2003.
175. Palka Stanisław, *Praca badawcza w procesie kształcenia*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1977.
176. Paszkiewicz Angelika, *Badania empiryczne w teorii poznania. Przewodnik metodologiczny dla magistrantów i dyplomantów*, Agencja Usługowo-Wydawnicza „eRBe”, Białystok 1995.
177. *Patologia i terapia życia naukowego*, pod red. Janusza Goćkowskiego i Przemysława Kisiela, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1994.
178. *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, pod red. Janusza Gniteckiego i Joanny Rutkowiak, PTP, Radom 1999.
179. Pieter Józef, *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*, PWN, Warszawa 1978.
180. Pieter Józef, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1967.
181. Pieter Józef, *Zarys metodologii pracy naukowej*, PWN, Warszawa 1975.
182. Pietrzykowski Józef, *Zarys metodyki wykonywania prac magisterskich na kierunkach technicznych studiów pedagogicznych*, wyd. 2 popr. WSP, Opole 1990.
183. Pilch Tadeusz, *Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych*, Ossolineum, Wrocław 1971.
184. Pilch Tadeusz, *Zasady badań pedagogicznych*, wyd. 2 popr. i rozsz., Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995.

185. Pilch Tadeusz, *Zasady badań pedagogicznych*, wyd. 2 popr. i rozsz., rozdz. 4 oprac. Teresa Bauman, rozdz. 7 oprac. Andrzej Radzko, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1998.
186. Pioterek Paweł, Zieleniecka Barbara, *Technika pisania prac dyplomowych. Nowe normy i wymogi*, wyd. 3 zm. i uzupeł., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1994.
187. Podgórski Ryszard Adam, *Metodologia - wskazówki praktyczne pisania prac naukowych*, Wydawnictwo „Edytor”, Suwałki 1996.
188. *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych. Ankieter w procesie badawczym*, pr. zbior. Paweł Daniłowicz et al., Wydawnictwo IFiZ PAN, Warszawa 1992.
189. Poliński Jan, *ABC magistranta. Poradnik*, Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce 1991.
190. Popper Karl Raimund, *Logika odkrycia naukowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
191. Półturzycki Józef, *Aleksander Kamiński*, Instytut Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa-Radom 2006.
192. Półturzycki Józef, *Jak studiować zaocznie. Poradnik metodyczny*, wyd. uzupeł., Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2001.
193. *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, pod red. Wiesława Ciczковского, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
194. *Prawda a metoda*, pod red. Janusza Jaskóły i Anny Olejarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.
195. *Problemy humanizacji procesu badawczego*, pod red. Zygmunta Gostkowskiego, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1992.
196. *Problemy teoretyczno-metodologiczne pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. Ewa Marynowicz-Hetka, Jacek Piekarski, Dariusz Śmierzyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001.
197. *Problemy współczesnej metodologii*, red. nauk. Józef Krajewski, Tadeusz Lewowicki, Jerzy Nikitorowicz, Wszechnica Mazurska, Olecko 2001.
198. Przybyłowski Jan, *Logika z ogólną metodologią nauk*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 2003.
199. *Przyszłość. Świat – Europa – Polska. Biuletyn Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk*, redaguje zespół A. Karpiński et. al., nr 1-12, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001-2005.
200. *Psychologiczno-edukacyjne aspekty przesilenia systemowego*, pod red. Jerzego Brzezińskiego i Zbigniewa Kwiecińskiego, Wydawnictwo UMK, Toruń 2000.
201. Pułło Andrzej, *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, wyd. 3, Wydawnictwo Prawnicze „Lexis Nexis”, Warszawa 2003.
202. Puślecki Władysław, *Metody badań pedagogicznych: obserwacja, eksperyment, test, sondaż*, ODN, Kalisz 1985.
203. Puślecki Władysław, *Metody statystyczne w badaniach pedagogicznych*, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Wł. Spasowskiego. Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Opolu, Opole 1995.
204. Puślecki Władysław, *Model pedagogicznej pracy naukowej*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2001.
205. Pytkowski Waclaw, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, PWN, Warszawa 1985.

206. Rembowski Józef, *Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1986.
207. *Rozprawy i szkice z filozofii i metodologii nauk*, pod red. Jana Sucha, Elżbiety Pakszys, Ireny Czerwonogóry, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
208. *Rozważania o poznaniu naukowym*, red. nauk. Jan Such, Jerzy Szymański, Małgorzata Szcześniak, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1996.
209. Rubacha Krzysztof, *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*, (w:) *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, pod red. Zbigniewa Kwiecińskiego i Bogusława Śliwerskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, ss. 34-58.
210. Salomon Adam, *Poradnik pisania prac dyplomowych stopnia magisterskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
211. Sanocki Włodzisław, *Kwestionariusze osobowości w psychologii*, PWN, Warszawa 1986.
212. Sawicki Mieczysław, *Hermeneutyka pedagogiczna*, Wydawnictwo „Semper”, Warszawa 1996.
213. Schulz Roman, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1994.
214. Seweryniak Henryk, *Metodyka uczenia się i pisania prac dyplomowych*, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2000.
215. Siciński Andrzej, Wyka Anna, *Badania „rozumiejące” stylu życia – narzędzia*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1988.
216. Siemianowski Andrzej, *Ogólna metodologia nauk. Wprowadzenie dla studentów teologii*, Wydawnictwo UAM, Wydział Teologiczny, Poznań 2001.
217. Siwiński Wiesław, *Metody badań pedagogicznych w dziedzinie kultury fizycznej i turystyki. Zarys problematyki*, wyd. 2 uzup., Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 1997.
218. Skorny Zbigniew, *Metody badań i diagnostyka psychologiczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974.
219. Skorny Zbigniew, *Obserwacja psychologiczna dziecka*, PZWS, Warszawa 1961.
220. Zbigniew Skorny, *Obserwacje i charakterystyki psychologiczne*, PZWS, Warszawa 1964.
221. Skorny Zbigniew, *Obserwacje, interpretacje i charakterystyki psychologiczne*, PZWS, Warszawa 1968.
222. Skorny Zbigniew, *Obserwacje psychologiczne dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1978.
223. Skorny Zbigniew, *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki. Przewodnik metodologiczny dla studiujących nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1984.
224. Zbigniew Skorny, *Współczesne metody badań psychologicznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1966.
225. Sobczyk Mieczysław, Stachyra Józef, *Metody statystyczne w naukach pedagogicznych*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Wydział Ekonomiczny, Lublin 1982.
226. Sobiecki Janusz, *Elementy statystyki dla pedagogów*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2001.
227. Sołoma Luba, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2005.
228. *Spojrzenie na metodę*, pod red. Henryka Domańskiego, Krystyny Lutyńskiej i Andrzeja W. Rostockiego, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999.

229. *Spoleczny kontekst badan psychologicznych i pedagogicznych. Wybór tekstów*, wybór i oprac. Jerzy Brzeziński, Jerzy Siuta, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1991.
230. *Stan badan nad ksztalceniem specjalnym*, pod red. Alicji Rakowskiej i Jana Pileckiego, Wydawnictwo naukowe WSP, Kraków 1997.
231. Such Jan, Szcześniak Małgorzata, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Naukowe AM, Poznań 2006.
232. Such Jan, *Rodzaje determinacji a rozwój nauki*, Wydawnictwo Naukowe AM, Poznań 1992.
233. Such Jan, *Wstęp do metodologii ogólnej nauk*, Wydawnictwo AM, Poznań 1973.
234. *Swobodne techniki diagnostyczne. Wywiad i obserwacja*, pod red. nauk. Teresy Szustrowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1991.
235. *Swoistość metod badawczych a przedmiot nauk szczegółowych*, pod red. Jana Sucha, Jerzego Szymańskiego i Antoniego Szczucińskiego, Wielkopolska Agencja Wydawnicza, Poznań 1994.
236. Szkutnik Zdzisław, *Metodyka pisania pracy dyplomowej. Skrypt dla studentów*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.
237. Szubert-Zarzewny Urszula, *Technika pisania prac o charakterze naukowym*, Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja”, Wrocław 2001.
238. Sztumski Janusz, *Wstęp do metod i technik badan społecznych*, wyd. 6 zm. i uzup., Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2005.
239. *Teoretyczno-empiryczne problemy pedagogiki*, pod red. Barbary Żechowskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice 1988.
240. *Teoria i eksperyment. O związkach teorii z doświadczeniem*, pod red. Jana Sucha, Janusza Wiśniewskiego, Wydawnictwo IF AM, Poznań 1992.
241. Tomczak Joanna, Ziętara Renata, *Kwestionariusz diagnozy i narzędzia badawcze w terapii pedagogicznej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
242. *Trafność i rzetelność testów psychologicznych. Wybór tekstów*, red. Jerzy Brzeziński, przekł. Elżbieta Hornowska, Marzena Zakrzewska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
243. Tyszka Zbigniew, *Z metodologii badan socjologicznych nad rodziną*, (Ministerstwo Edukacji Narodowej), Poznań 1991.
244. Weiner January, *Technika pisania i prezentowania przyrodniczych prac naukowych. Przewodnik praktyczny*, wyd. 3 popr. i uzup., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
245. Węglińska Maria, *Jak pisać prace magisterskie? Poradnik dla studentów*, wyd. 5, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2005.
246. *W kręgu problematyki i metod polskiej pedagogiki*, pod red. Barbary Żechowskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice 1991.
247. Wojciechowski Tadeusz, Doktor Grażyna, *Jak pisać prace dyplomowe – licencjackie i magisterskie. Poradnik*, wyd. 2 uzup., Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Warszawie. Instytut Naukowo Badawczy, Warszawa 1999.
248. Woźniak Krzysztof, *O pisaniu pracy magisterskiej na studiach humanistycznych. Przewodnik praktyczny*, wyd. 2 popr. i uzup., Wydawnictwo Naukowe PWN, Oddział w Łodzi, Warszawa-Łódź 1999.
249. Wójcicki Ryszard, *Wykłady z logiki z elementami teorii wiedzy*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2003.
250. Wójcicki Ryszard, *Wykłady z metodologii nauk*, PWN, Warszawa 1982.

251. *W poszukiwaniu modelu dydaktyki akademickiej*, red. nauk. Danuta Skulicz, Wydawnictwo UJ, Kraków 2004.
252. *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, pod red. Marii Krauz i Stanisława Gajdy, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
253. *Wybrane zagadnienia metodologiczno-teoretyczne badań socjologicznych*, pod red. Jacka Wasilewskiego, Wydawnictwo UJ, Kraków (1984).
254. Wyka Ann, *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
255. *Wywiad kwestionariuszowy w świetle badań metodologicznych*, pod red. Zygmunta Gostkowskiego i Jana Lutyńskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972.
256. Zaczyński Władysław Piotr, *Badania pedagogiczne – empiryczne*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, wyd. 1, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993, s. 38-40.
257. Zaczyński Władysław Piotr, *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995.
258. Zaczyński Władysław Piotr, *Praca badawcza nauczyciela*, wyd. 6, WSiP, Warszawa 2000.
259. Zaczyński Władysław Piotr, *Statystyka w pracy badawczej nauczyciela*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1997.
260. Zakrzewska Marzenna, *Analiza czynnikowa w budowaniu i sprawdzaniu modeli psychologicznych*, Wydawnictwo AM, Poznań 1994.
261. Zakrzewski Zbigniew, *Wdrażanie prac naukowo-badawczych do praktyki*, PWN, Warszawa 1976.
262. *Zastosowania metod statystycznych w badaniach naukowych.*, red. red. Jacek Jakubowski, Janusz Wątroba, Wydawnictwo „StaSoft”, Kraków 2003.
263. Zbroińska Barbara, *Piszę pracę licencjacką i magisterską*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2002.
264. Ziemski Stefan, *Problemy dobrej diagnozy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.
265. Zimny M. Zygmunt, *Zarys metodologii badań społecznych. Z wykładów dla studentów pedagogiki*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 1999.
266. Zimny M. Zygmunt, *Zarys metodologii badań społecznych. Wprowadzenie*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 2000.
267. *Złożoność edukacji humanistycznej jako przedmiot badań i analiz naukowych*, pr. zbior., pod red. Tadeusza Strawy, Pedagogium Wydawnictwo OR TWP, Szczecin 2003.
268. *Z metodologicznych i empirycznych problemów pedagogiki*, pr. zbior. pod red. Barbary Żechowskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice 1990.
269. Zybortowicz Andrzej, *Między dogmatem a programem badawczym*, PWN, Poznań 1990.
270. Żechowska Barbara, *Wybrane metodologiczne wzory badań empirycznych w pedagogice. Skrypt dla studentów pedagogiki*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1985.

**NAJWAŻNIEJSZE CZASOPISMA PEDAGOGICZNE I SERIE WYDAWNICZE
POLECANE DO WYKORZYSTANIA
W PRACACH BADAWCZYCH Z ZAKRESU PEDAGOGIKI ⁹⁵**

1. **„Arka”**, Fundacja im. S. Batorego, Warszawa, kwartalnik, (od 1999 r.) – pismo poświęcone profilaktyce uzależnień, przemocy w rodzinie, problemom osobowościowym. Wydawany przez Komisję Edukacji w dziedzinie Uzależnień Fundacji im. Stefana Batorego w Warszawie. Artykuły na jego łamach publikują m.in. Ewa Woydyłło i W. Osiatyński.
2. **„Atheaneum”**, red. nacz. Miłosz P. Wnuk, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń.
3. **„Biuletyn Historii Wychowania”**, Zakład Historii Wychowania UAM, Sekcja Historii Wychowania PTP, zespół red. Wiesław Jamrożek, Dorota Żołądź-Strzelczyk, Wydawnictwo „Eruditus”, Poznań, ukazuje się nieregularnie (od 1994 r.) – czasopismo o profilu historyczno-pedagogicznym, powołane z inicjatywy poznańskich historyków wychowania. Na jego łamach zamieszczane są artykuły i rozprawy dotyczące historii wychowania, metodologii i historii wychowania. Prezentowane są tu także ośrodki zajmujące się badaniami nad dziejami edukacji i myśli pedagogicznej oraz najnowsze wydawnictwa z historii wychowania.
4. **„Charaktery. Magazyn Psychologiczny dla Każdego”**, red. nacz. Bogdan Białek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, miesięcznik (od 1997 r.) – ogólnodostępne, popularne czasopismo psychologiczne. Poświęcone jest szeroko rozumianym problemom psychologii w różnych aspektach życia. Czasopismo ma stały układ tytułów. Każdy kolejny numer poświęcony jest ciekawym zagadnieniom z psychologii życia.
5. **„Chowanna”**. Kwartalnik poświęcony naukowym zagadnieniom wychowania, red. Władysław Łuszczuk, Instytut Pedagogiczny, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, półrocznik (od 1929 r.) – tytuł został zaczerpnięty z dzieła Bronisława Trentowskiego z 1842 r. pt. *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej*. Czasopismo przez cały okres wydawania miało charakter periodyku ogólnopedagogicznego. Od 1993 r. stało się pismem *stricte* teoretycznym. Na łamach pisma prezentowane są zagadnienia z zakresu pedagogiki i psychologii oraz aktualne problemy związane z funkcjonowaniem oświaty. Zamieszczane są tu również recenzje książek pedagogicznych oraz sprawozdania z konferencji naukowych.
6. **„45 Minut. Toruński Przegląd Oświatowy”**, Kurator Oświaty w Toruniu, red. nacz. Anna Jurewicz, Zakład Doskonalenia Nauczycieli w Toruniu, kwartalnik, Toruń (od 1995 r.) – wersja elektroniczna pisma znajduje się na stronie internetowej: <http://www.kpcen-torun.edu.pl/45minut/index.htm>.
7. **„Drama. Poradnik dla Nauczycieli i Wychowawców”**, Wydawnictwo „Animator”, kwartalnik (od 1992 r.) – pismo propaguje dramę w nauczaniu i wychowaniu i jest poradnikiem dla nauczycieli i wychowawców. Na łamach czasopisma publikowane są

⁹⁵ W zestawieniu wykorzystano m. in. S. Kubicka, D. Roszkowska, J. Wachnik, *Czasopisma pedagogiczne i psychologiczne*, http://www.republika.pl/biblioteka_piotrkow/czpeda.htm/30.10.2006 oraz inne zestawienia, w tym również internetowe.

artykuły poświęcone dramie jako metodzie nauczania i wychowania oraz konspekty lekcji, głównie dla nauczycieli języka polskiego a także scenariusze zajęć dla wychowawców świetlic szkolnych.

8. **„Edukacja. Studia – Badania – Innowacje”**, Kwartalnik Instytutu Badań Edukacyjnych, red. nac. Stefan M. Kwiatkowski, kwartalnik (od 1983 r.) – pismo o charakterze *stricte* naukowym zawiera stałe działy: studia, badania, dyskusje i polemiki, doświadczenia i propozycje, książki i czasopisma (recenzje), informacje sprawozdania z konferencji.
9. **„Edukacja Dorosłych”**. Kwartalnik Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego, red. nac. Eugenia Anna Wesołowska, Polsko-Niemiecka Fundacja Edukacji Dorosłych w Warszawie, Warszawa (od 1993) – na kwartalnik składają się następujące działy: teoretyczne problemy edukacji dorosłych i polityki oświatowej; z kart historii, praktyka edukacyjna; edukacja dorosłych za granicą; aktualia i recenzje.
10. **„Edukacja Europejska w Szkole. Dwumiesięcznik dla Nauczycieli”**, red. nac. Konstanty Wojtaszczyk, Wydawnictwo „Severus”, dwumiesięcznik, Warszawa (od 2000 r.).
11. **„Edukacja Humanistyczna”**, wydawany przez Wyższą Szkołę Humanistyczną TWP w Szczecinie, półrocznik (od 2000) – pismo naukowe poświęcone myśli społeczno-pedagogicznej. Posiada stałe działy: studia i rozprawy; doniesienia z badań; recenzje. W artykułach podejmowana jest aktualna problematyka pedagogiczna, socjologiczna, psychologiczna i ekonomiczna.
12. **„Edukacja Humanistyczna. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny”**, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, red. nac. Marian Sinica, Wydawnictwo „Edycja”, Zielona Góra (od 1998 r.) – pismo, o charakterze interdyscyplinarnym, przeznaczone jest dla czterech kategorii odbiorców: specjalistów z zakresu edukacji literacko-językowej i kulturalnej, historycznej i społecznej; czynnie pracujących nauczycieli przedmiotów humanistycznych; pracowników zakładów doskonalenia zawodowego, studentów nauczycielskich studiów polonistycznych i historycznych. Co pewien czas we piśmie pojawia się wkładka pt. *Biblioteczka logopedyczna*.
13. **„Edukacja i Dialog”**. Wielomiesięcznik poświęcony głównie tematyce oświaty i wychowania, red. Bartosz Pieczyński et al., Rada Edukacji Narodowej. Zespół Oświaty Niezależnej, Wydawnictwo Społeczne Towarzystwo Oświatowe, Warszawa, nieregularne (od 1985 r.) – na łamach pisma publikowane są artykuły o treściach dotyczących teorii wychowania i nauczania, a przede wszystkim szeroko rozumianego nowatorstwa pedagogicznego. Zamieszczane są także materiały dotyczące pracy szkół społecznych i klas autorskich w Polsce oraz informacje z zakresu funkcjonowania oświaty za granicą oraz sprawozdania z działalności Społecznego Towarzystwa Oświatowego.
14. **„Ergo. Forum Wychowawców”**, red. nac. Anna Dąbrowska-Lucci, WSiP, miesięcznik, Warszawa (od 2004 r.) – pierwszy w Polsce magazyn, którego celem jest pomoc w wychowaniu młodego pokolenia. Miesięcznik adresowany do rodziców, nauczycieli i pedagogów, jest miejscem wymiany myśli i poglądów wszystkich ludzi interesujących się problemami wychowania. Wiele miejsca poświęca wypowiedziom

autorytetów i ekspertów, dzięki czemu czytelnicy mogą korzystać z fachowych porad i konsultacji. Strona internetowa pisma: <http://www.ergoforum.pl/index.php/ergo>.

15. **„Forum Edukacji”**. Dwumiesięcznik nauczycieli i menedżerów oświaty, Instytut Doskonalenia Nauczycieli i Menedżerów Oświaty BROst., Łódź (od 2001 r.).
16. **„Forum Oświatowe”**, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, red. nac. Mikołaj Kozakiewicz (do 1998), następnie – Zbigniew Kwieciński, półrocznik, Warszawa (od 1989 r.) – nieperiodyczne czasopismo poświęcone problematyce nauk pedagogicznych, oświaty i wychowania. Ukazuje się od 1989 roku w miejsce kwartalnika „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego”. Zamieszcza przegląd najważniejszych wydarzeń, przekłady zagranicznych rozpraw naukowych oraz recenzje publikacji obcojęzycznych.
17. **„Gestalt”**. Kwartalnik Polskiego Stowarzyszenia Psychologów Praktyków, red. Władysław Banaś et al., Polskie Stowarzyszenie Psychologów Praktyków, Kraków (od 1991 r.).
18. **„Głos Nauczycielski”**, red. nac. Lidia Jastrzębska, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa (od 1917 r.) – pismo o charakterze społeczno-oświatowym.
19. **„Grupa i Zabawa. Materiały Metodyczne”**. Kwartalnik Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów Zabawy „Klanza”, red. nac. Elżbieta Kędzior, Polskie Stowarzyszenie Pedagogów Zabawy „Klanza”, Lublin, kwartalnik (od 1995 r.).
20. **„Klanza w Czasie Wolnym. Materiały Metodyczne”**. Czasopismo Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów "Klanza", red. nac. Monika Ozimek, Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów "Klanza", Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów „Klanza”, Lublin (od 2003 r.) – Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów "Klanza" powstała przez złożenie liter nazwy KŁub Animatora Zabawy. "Klanza" to określony styl pracy z grupą: zabawa i współpraca podczas zajęć, atmosfera otwartości i wzajemnej życzliwości; twórczość i samodzielność w uczeniu się; podmiotowe traktowanie uczestników zajęć bez względu na wiek i poziom sprawności. Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów "Klanza" proponuje nowe czasopismo, które jest przekształceniem dotychczasowej formuły czasopisma „Grupa i Zabawa” w zestaw materiałów metodycznych, adresowanych do konkretnej grupy odbiorców. Stąd autorzy proponują 3 różne zeszyty metodyczne: "Klanza" w Czasie Wolnym; "Klanza" w Zabawie i Edukacji Dzieci; "Klanza" w Szkole. Czasopismo skierowane jest do czytelników, których szczególnie interesuje organizacja czasu wolnego, nie tylko dzieci i młodzieży, ale również dorosłych.
21. **„Klanza w Zabawie i Edukacji Dzieci. Materiały Metodyczne”**. Czasopismo Polskiego Stowarzyszenia Pedagogów i Animatorów "Klanza", red. nac. Monika Ozimek, Polskie Stowarzyszenie Pedagogów i Animatorów "Klanza", Lublin (od 2003 r.).
22. **„Kwartalnik Pedagogiczny”**, red. nac. Andrea Folkierska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, kwartalnik (od 1956 r.) – autorzy poruszają w nim ważne kwestie związane z pedagogiką jako nauką, dydaktyką, jak również

wychowaniem młodzieży. Jako czasopismo naukowe, zawiera stałą rubrykę: „Materiały i sprawozdania z badań”. Autorzy – naukowcy zamieszczają tu artykuły zawierające wyniki badań związane z pedagogiką, dydaktyką i naukami pokrewnymi, takimi jak np. filozofia edukacji. W kwartalniku również stałą rubrykę stanowią recenzje nowości wydawniczych z pedagogiki i nauk pokrewnych.

23. **„Logopedia”**, red. nacz. Stanisław Grabias, Polskie Towarzystwo Logopedyczne, Zarząd Główny, Lublin, półrocznik (od 1960 r.) – pismo porusza problemy z zakresu logopedii dotyczące zaburzeń mowy z perspektywy biologicznej, lingwistycznej i komunikacyjnej oraz leczenia tych zaburzeń. W piśmie publikowane są również recenzje prac naukowych, które mogą być użyteczne w poszukiwaniu nowych rozwiązań związanych z omawianą dziedziną.
24. **„Nauczyciel i Szkoła”**, red. Piotr Kowolik, Wyższą Szkołę Edukacji Wczesnoszkolnej w Mysłowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice, półrocznik (od 1996 r.) – publikowane materiały dotyczą przede wszystkim szeroko rozumianej edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Pismo posiada następujące działy: rozprawy teoretyczne, z badań nad nauczycielem i szkołą, kształcenie i doskonalenie nauczycieli, doświadczenia i propozycje metodyczne, recenzje i informacje, sylwetki pedagogów.
25. **„Nowa Szkoła”**, red. nacz. Julian Radziewicz, Wyd. Korporacja „Polonia”, Warszawa.
26. **„Nowa Szkoła. Miesięcznik Społeczno-Pedagogiczny”**, red. nacz. Mirosław J. Szymański, od 2000 r. Wyd. Korporacja „Polonia”, miesięcznik, Warszawa (od 1945 r.) – pismo społeczno-pedagogiczne poświęcone głównie nowatorstwu pedagogicznemu oraz aktualnym problemom związanym z funkcjonowaniem oświaty. Adresowane jest do dyrektorów szkół, działaczy oświatowych i nauczycieli. Zawiera działy tematyczne poświęcone nowatorstwu pedagogicznemu, szeroko rozumianej tematyce nauczycielskiej i uczniowskiej, oświacie za granicą, tradycjom oświatowym, procesom, metodom i technikom nauczania, problematyce aktualnych prac i planów MEN, zagadnieniom pozaszkolnych form kształcenia i nauczania, a także felietonistyce oświatowej. Niezależnie od tematycznych ram działów, pismo ma ambicje reagowania na wszystkie bieżące zjawiska i problemy oświatowe.
27. **„Nowe w Szkole”**, red. nacz. Jan Kropiwnicki, Wydawnictwo Nauczycielskie, miesięcznik wydawany (od 1997 r.) – (od 2006 r. ukazuje się na www.scholaris.pl) czasopismo adresowane do nauczycieli szkół ogólnokształcących, kadr kształcących i doskonalących zawod nauczyciela, nadzoru pedagogicznego. W czasopiśmie wyodrębnione są następujące działy dotyczące reformy edukacji, doskonalenia zawodowego nauczycieli. Czasopismo zawiera wkładkę „Kierowanie Szkołą”, przeznaczoną dla dyrektorów, nadzoru pedagogicznego. Na łamach czasopisma ukazują się artykuły nauczycieli – praktyków z całej Polski, którzy dzielą się swoimi spostrzeżeniami, poglądami, wątpliwościami dotyczącymi szkoły i ucznia.
28. **„Oświata i Wychowanie. Miesięcznik Społeczno-Kulturalny”**, red. nacz. Kazimierz Żygulski, Wydawnictwo Fundacja „Innowacja” i Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa, miesięcznik (wydawany od 1929, wznowiony w 1991 r.).

29. **„Paedagogia Christiana”**, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Instytut Pedagogiki. Zakład Edukacji Chrześcijańskiej, red. nac. Jerzy Bagrowicz, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń (od 1997 r.).
30. **„Pedagogika Pracy”**, red. nac. Stanisław Kaczor, Instytut Technologii Eksploatacji Państwowego Instytut Badawczego, Radom, półrocznik (od 1973 r.) – czasopismo naukowe o zasięgu ogólnopolskim. Zamieszczane są w nim rozprawy, sprawozdania z badań i wdrożeń, komunikaty, opracowania naukowo-metodyczne z dziedziny wychowania przez pracę, kształcenia politechnicznego oraz doradztwa metodycznego i orientacji zawodowej. Czasopismo adresowane jest do pracowników naukowych, nauczycieli szkół zawodowych, studentów, pracowników oświaty i urzędów pracy.
31. **„Pedagogika Społeczna”**, red. nac. Tadeusz Pilch, Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, kwartalnik – autorzy stawiają w swoich artykułach wiele pytań dotyczących człowieka i jego bycia we współczesnym świecie. Zwracają uwagę na idee obezwładniające umysł współczesnego człowieka. Do nich należą, m. in. kult młodości i urody, gdzie starość i choroba to margines naszej egzystencji; perfekcjonizm i towarzyszący mu sukces; ideologia konsumeryzmu, w której człowiek znaczy tyle, ile posiada i potrafi skonsumować. Dużo miejsca poświęcone jest w tym kwartalniku globalizacji oraz temu, w jaki sposób zjawisko to będzie wpływało na procesy rozwojowe dzieci i młodzieży. Stałą rubryką są „Recenzje i sprawozdania”, w której autorzy zamieszczają tytuły nowości wydawniczych.
32. **„Problemy Alkoholizmu”**, kwartalnik (od 1953 r.) – kwartalnik poświęcony alkoholizmowi i innym uzależnieniom. Wydawany, początkowo jako „Walka z pijaństwem”, a później „Walka z alkoholizmem”, przez Polską Ligę Trzeźwości, dofinansowywane przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.. W każdym z numerów ukazuje się wkładka dla nauczycieli, wychowawców i młodzieży szkolnej pt. „Wychowanie w trzeźwości”.
33. **„Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”**, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, red. nac. Jadwiga Raczkowska, miesięcznik – pismo poświęcone jest szeroko rozumianej problematyce opiekuńczo-wychowawczej w Polsce i na świecie. Jego działy to: aktualne problemy opieki i wychowania, doświadczenia i propozycje metodyczne, czytelnicy piszą, z zagranicy, z tradycji, kształcenie i doskonalenie zawodowe, seminaria i narady. Dodatkowo zawiera wkładkę pt. „Przygotowanie do życia w rodzinie”.
34. **„Problemy Rodziny”**, red. nac. Zofia Dąbrowska-Caban, Warszawa.
35. **„Problemy Współczesnej Edukacji”**, red. Dorota Klus-Stańska, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa (od 2005 r.).
36. **„Pro Paedagogia. Edukacja Wczesnoszkolna”**, red. nac. Krystyna Orlicz, Gdańsk (od 2000 r.).
37. **„Przegląd Historyczno-Oświatowy”**, Kwartalnik Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego i Związku nauczycielstwa Polskiego, kwartalnik (od 1947 r.) – czasopismo poświęcone dziejom oświaty i wychowania. Przedstawia także sylwetki znanych pedagogów.

38. **„Przegląd Oświatowy”**, NSZZ „Solidarność”, red. Stefan Kubowicz, Gdańsk.
39. **„Przyjaciel Dziecka”**, Towarzystwo przyjaciół Dzieci, kwartalnik – jest to czasopismo społeczno-pedagogiczne skierowane do nauczycieli, rodziców, działaczy społecznych, organizacji pozarządowych. Poświęcone jest szeroko rozumianej opiece nad dzieckiem w Polsce, działaniom o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym. Zawiera wkładkę dla dzieci i młodzieży pt. „Wesołe Podwórka” z propozycjami gier planszowych, krzyżówek oraz różnych łamigłówek.
40. **„Rocznik Pedagogiczny”**, Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, red. nacz. Maria Dudzikowa, rocznik, Poznań (od 1921 r.) – zawiera sprawozdania z konferencji naukowych, opisy ciekawych ośrodków nauk pedagogicznych w Polsce, jak również artykuły młodych pedagogów dzielących się swoją wiedzą merytoryczną. W roczniku zamieszczane są recenzje książek, które zasługują na uwagę czytelników.
41. **„Rota”**. Kwartalnik dla nauczycieli, rodziców i młodzieży poza granicami RP, Fundacja Pomocy Szkołom Polskim w ZSRR im. Tadeusza Goniewicza, red. nacz. Barbara Jedynak, Lublin (1991-2003).
42. **„Ruch Pedagogiczny”**, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie (od 1998), red. nacz. Stefan Mieszalski – dwumiesięcznik, najstarsze czasopismo ogólnopedagogiczne w Polsce w Warszawie. W latach 1995-1997 czasopismo nie ukazywało się. Na swoich łamach prezentuje najnowsze prądy oświatowe, dyskusje i polemiki, rozprawy z zakresu pedagogiki, teorii kształcenia i wychowania, projekty innowacji pedagogicznych oraz liczne rozprawy z nauk z pogranicza pedagogiki. Zamieszcza również recenzje i sprawozdania książek i czasopism, kronikę oświatową.
43. **„Studia Edukacyjne”**, Wydział Studiów Edukacyjnych UAM, red. nacz. Aleksander Zandecki, Poznań.
44. **„Studia Pedagogiczne”**, Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, red. nacz. Tadeusz Lewowicki (od 1954 r.).
45. **„Świat Nauki”**, red. nacz. Joanna Zimakowa, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa.
46. **„Toruński Przegląd Oświatowy”**, red. nacz. Anna Jurewicz, wyd. Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli, Toruń.
47. **„Twórcza Szkoła”**. Magazyn dla dyrektorów, nauczycieli i wychowawców, red. nacz. Marta Lipczyńska, Wydawnictwo „Hokus-Pokus”, Ostrołęka (od 2003 r.) – pismo skierowane jest do nauczycieli, wychowawców, rodziców. Każdy numer poświęcony jest jednemu zagadnieniu. W czasopiśmie zawarty jest dużo praktycznych rad, dyskusje redakcyjne z udziałem kilorga fachowców, relacje z własnych doświadczeń w szkołach- zarówno polskich jak i zachodnioeuropejskich.
48. **„Wspólne Tematy”**. Pismo pracowników socjalnych, terapeutów, personelu pielęgniarskiego i opiekuńczego, red. nacz. Agnieszka Smrokowska-Rejchann, miesięcznik, Krynica Zdrój, (1998 r.) – pismo dotyczy pedagogiki specjalnej, pracy socjalnej, psychiatrii, terapii, gerontologii, rehabilitacji.

49. **„Wszystko dla Szkoły. Miesięcznik z Pokoju Nauczycielskiego”**, red. nac. Marcin Paszkowski (od 1998), Wydawnictwo „Suklurs”, Warszawa (wydawane od 1995 r.) – czasopismo wydawane od 1995 r. w Warszawie, adresowane do nauczycieli – nowatorów w zakresie edukacji przedszkolnej, szkolnej i pozaszkolnej, poszukujących pomysłów, scenariuszy zajęć, wykazów literatury specjalistycznej. Występują numery monotematyczne.
50. **„Wychowanie na Co Dzień”**, red. nac. Jan A. Malinowski, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, miesięcznik, Toruń (od 1993 r.) – ogólnopedagogiczny miesięcznik adresowany do wszystkich nauczycieli, wychowawców, pedagogów socjalnych, terapeutów, studentów oraz rodziców. Porusza wszelkie tematy dotyczące szkoły, rodziny (przemoc, uzależnienia – profilaktyka, trudny uczeń itp.). Zawiera również artykuły z pedagogiki specjalnej, przedszkolnej. W czasopiśmie ukazuje się wkładka metodyczna prezentująca najciekawsze konspekty i scenariusze zajęć edukacyjnych oraz programów autorskich do różnych typów zajęć.
51. **„Wychowanie w Przedszkolu”**, Ministerstwo Edukacji Narodowej, red. nac. Hanna Ratyńska, WSiP, miesięcznik, Warszawa (od 2000 r.) – pismo przeznaczone jest dla pracowników przedszkoli. Zamieszcza artykuły z psychologii i pedagogiki. Służy pomocą w samokształceniu nauczycieli.
52. **„Wychowawca. Miesięcznik Nauczycieli i Wychowawców Katolickich”**, red. nac. Andrzej Stypuła, Fundacja „Źródło” przy współudziale Katolickiego Stowarzyszenia Wychowawców oraz Duszpasterstwa Nauczycieli „Ostoja” w Krakowie-Mogile, Kraków (od 1994 r.) – czasopismo zamieszcza artykuły popularnonaukowe o problematyce wychowawczej, oświatowej, dydaktycznej, podkreślające wartości chrześcijańskie. Tematy artykułów zwracają szczególną uwagę na istotne zagrożenia współczesnego świata: uzależnienia, sekty, gry komputerowe, stres, a także informacje dotyczące etyki zawodu nauczycielskiego, edukacji regionalnej, *mass* mediów i profilaktyki w szkole.
53. **„Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Pedagogiczne Universitas Iagellonica Acta Scientiarum Litterarumque. Schedae Pedagogicae”**, pod red. Bronisława Urbana, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków (od 1984 r.).
54. **„Życie Szkoły. Edukacja Wczesnoszkolna”**, Miesięcznik Ministerstwa Edukacji Narodowej, red. nac. Ryszard Więckowski (do 2002) (od 2002 r.) – Elżbieta Marek, WSiP, od 1946 (od 2002 z podtytułem – „Edukacja Wczesnoszkolna. Miesięcznik Nauczycieli Nauczania Początkowego”, od 2003 z podtytułem – „Edukacja Wczesnoszkolna. Miesięcznik dla Nauczycieli”) – czasopismo zawiera następujące działy: artykuły i rozprawy (dotyczące m. in.: dotyczy edukacji, reform, podręczników); praktyka szkolna (zawiera scenariusze zajęć, uroczystości, zabaw, okolicznościowych imprez); zagadnienia metodyczne (m. in. poświęcony ocenianiu w nauczaniu zintegrowanym, biblioteki szkolnej i pracy z książką, roli komputera w nauczaniu, edukacji europejskiej w szkole oraz edukacji regionalnej).

**NAJWAŻNIEJSZE TYTUŁY
PEDAGOGICZNYCH CZASOPISM SPECJALISTYCZNYCH
I PRZEDMIOTOWYCH**

1. **„Anglorama”**, kwartalnik (od 1997 r.); magazyn przeznaczony jest dla uczących się języka angielskiego. Od 2001 r. na łamach pisma pojawiły się scenariusze lekcji. Do trzech artykułów każdego wydania „Angloramy” opracowuje się materiał metodyczny w postaci scenariusza dla nauczycieli i odpowiedniej kopii dla studenta. Komplet scenariuszy otrzymują osoby, które zamówią prenumeratę grupową. Pismo posiada własną stronę internetową, adres: <http://www.anglorama.com.pl>.
2. **„Biologia w Szkole”**, dwumiesięcznik; czasopismo przedmiotowo-metodyczne dla nauczycieli różnych typów szkół i studentów kierunków nauczycielskich. Upowszechnia najnowsze osiągnięcia nauk biologicznych oraz dorobek dydaktyki przedmiotu.
3. **„Chemia w Szkole”**, dwumiesięcznik; czasopismo przedmiotowo-metodyczne dla nauczycieli różnych typów szkół i studentów kierunków nauczycielskich. Publikuje prace z metodyki nauczania. Upowszechnia najnowsze osiągnięcia z różnych dziedzin chemii.
4. **„Edukacja dla Bezpieczeństwa”**, dwumiesięcznik ukazujący się od września 2000 r.; czasopismo przedmiotowo-metodyczne przeznaczone dla dyrektorów szkół i nauczycieli. Zawarte artykuły i opracowania z zakresu obronności i bezpieczeństwa, dotyczące wiedzy merytorycznej i pedagogicznej, nauczycieli przysposobienia obronnego oraz nauczycieli innych przedmiotów realizujących tematy związane z edukacją dla bezpieczeństwa. Stanowi merytoryczną kontynuację czasopisma „Przysposobienie Obronne w Szkole”.
5. **„Edukacja Medialna”**, red. nacz. Waław Strykowski, wyd. Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań.
6. **„Edukacja Ustawiczna dla Dorosłych”**, kwartalnik naukowo-metodyczny prezentujący zagadnienia z zakresu oświaty dorosłych w Polsce i na świecie, kształcenia kursowego, szkół dla dorosłych, rynku pracy. Przedstawiane na jego łamach są sylwetki wybitnych oświatowców, relacje z konferencji, seminariów, sympozjów, recenzje nowych publikacji. Do końca 1998 r. pismo miało tytuł „Edukacja Dorosłych”.
7. **„Fizyka w Szkole”**, dwumiesięcznik; czasopismo dla nauczycieli fizyki oraz studentów fizyki zainteresowanych pracą w szkole. Publikuje materiały z zakresu teorii i praktyki nauczania fizyki oraz astronomii.
8. **„Forum Humanistów”**, kwartalnik Stowarzyszenia Nauczycieli Polonistów, wydawany przez Wydawnictwo Szkolne Romy Koper ARKA w Poznaniu. Podejmuje aktualne problemy z zakresu humanistyki. Kierowane jest głównie do nauczycieli gimnazjów i szkół średnich.

9. **„Geografia w Szkole”**, dwumiesięcznik; czasopismo dla nauczycieli geografii wszystkich typów szkół. Upowszechnia najnowsze osiągnięcia w dziedzinie nauk geograficznych i dydaktyki.
10. **„Inspiracje Polonistyczne”**, kwartalnik dla nauczycieli, który przekonuje, że edukacja polonistyczna powinna być postrzegana w różnych wymiarach: instrumentalnym, historycznym, społeczno-filozoficznym, estetycznym. Zawiera projekty lekcji.
11. **„Język Polski”**, dwumiesięcznik; propaguje w przystępnej formie wiedzę o języku polskim i językoznawstwie wśród czytelników nie zajmujących się zawodowo tą dziedziną. Wspomaga nauczycieli szkół ponad- i podstawowych w realizacji programów nauczania języka polskiego. Upowszechnia wiedzę o historii naszego języka, o polskich gwarach oraz umożliwia śledzenie innowacji pojawiających się we współczesnej polszczyźnie.
12. **„Nauczanie Początkowe”**, dwumiesięcznik wydawany przez Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP Spółka z o.o. w Kielcach.
13. **„Języki Obce w Szkole”**, dwumiesięcznik adresowany do nauczycieli języków: angielskiego, niemieckiego, francuskiego, rosyjskiego, łacińskiego we wszystkich typach szkół. Dostarcza informacji z dydaktyki i metodyki językoznawstwa i psycholingwistyki.
14. **„Katecheta”**, miesięcznik poświęcony katechezie, wychowaniu religijnemu i nowej ewangelizacji. W każdym numerze znajduje się pięć działów, które mają służyć zarówno teorii, jak i praktyce katechezy. Co miesiąc porusza się zagadnienia związane z wychowaniem do miłości i życia w rodzinie.
15. **„Komputer w Szkole”**, red. nac. Grażyna Gregorczyk, wyd. Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, Warszawa.
16. **„Kongitywistyka i Media w Edukacji”**, Polskie Towarzystwo Kongnitywistyczne, red. nac. Bronisław Siemieniecki, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń.
17. **„Kultura Fizyczna”**, dwumiesięcznik; czasopismo popularnonaukowe. Obejmuje problematykę edukacji i wychowania, sportu i rekreacji oraz rehabilitacji ruchowej.
18. **„Lider”**, miesięcznik wydawany przez Szkolny Związek Sportowy i Instytut Kardiologii. Zajmuje się promocją zdrowia, kulturą zdrowotną i fizyczną.
19. **„Matematyka”**, dwumiesięcznik przeznaczony dla nauczycieli matematyki wszystkich typów szkół. Dotyczy nauczania i nowoczesnych rozwiązań dydaktycznych. Informuje o wymaganiach stawianych na egzaminach na wyższe uczelnie, tematach olimpiad matematycznych.
20. **„Nowa Edukacja Zawodowa”**, nowy dwumiesięcznik dostarczający informacji na temat działań realizowanych i podejmowanych w zakresie kształcenia i doskonalenia zawodowego. Pismo ukazuje się od września 2000 r.

21. **„Polonistyka”**, miesięcznik. Upowszechnia wiedzę z zakresu współczesnej metodologii badań literackich i językowych, literaturoznawstwa, kultury oraz metodyki nauczania języka polskiego, kierowany do nauczycieli polonistów.
22. **„Poradnik Językowy”**, miesięcznik ukazujący się od 1901 r. Jego celem jest propagowanie wiedzy o języku polskim. Adresowany do nauczycieli, uczniów i miłośników języka polskiego.
23. **„Primar”**, miesięcznik dla uczących się języka niemieckiego.
24. **„Szkoła Specjalna”**, red. nac. Ewa Żabczyńska; czasopismo poświęcone pedagogice specjalnej. Dwumiesięcznik Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Porusza problemy z zakresu pedagogiki specjalnej w kraju i na świecie. Przedstawia osoby zasłużone w tej dziedzinie.
25. **„Szkoła Zawodowa”**, red. nac. Elżbieta Drogosz-Zabłocka, WPIS, po numerze 3/2000 wydawanie zostało zawieszona.
26. **„Wiadomości Polonistyczne”**, kwartalnik poświęcony problemom współczesnej edukacji polonistycznej. Zawiera inspiracje, problemy, przemyślenia, szkice dotyczące tej dziedziny. Proponuje lektury ukazujące się na rynku wydawniczym. Wydawcą jest Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu.
27. **„Wiadomości Historyczne”**, dwumiesięcznik; czasopismo upowszechnia treści z zakresu historiografii współczesnej dydaktyki historii. Przeznaczone jest dla nauczycieli historii w różnych typach szkół, służy pomocą w unowocześnianiu nauczania.
28. **„Wychowanie Fizyczne i Sport”**, kwartalnik. Organ AWF. Publikuje prace z zakresu nauk o wychowaniu fizycznym oraz z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, dotyczące szeroko pojętych problemów kultury fizycznej.
29. **„Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne”**, dwumiesięcznik. Przeznaczony dla nauczycieli wychowania fizycznego, trenerów oraz szkolnego personelu medycznego (higienistek). Porusza problemy sportu szkolnego.
30. **„Wychowanie Komunikacyjne”**, miesięcznik przeznaczony dla pedagogów nowego przedmiotu wprowadzonego do szkół i przedszkoli od 1996 r. Tematyką jest wychowanie młodzieży w duchu poszanowania praw i obowiązków wynikających z kodeksu drogowego. Treści każdego wydania są uzgadniane i redagowane przez profesjonalistów z MEN i KG Policji.
31. **„Wychowanie Muzyczne w Szkole”**, dwumiesięcznik. Przeznaczony dla nauczycieli muzyki oraz instruktorów prowadzących zespoły lokalne i instrumentalne w szkołach i placówkach oświatowych. Zawiera materiały metodyczne z dziedziny muzyki i dziedzin pokrewnych.
32. **„Wychowanie Techniczne w Szkole”**, dwumiesięcznik przedmiotowo-metodyczny dla nauczycieli techniki w szkole podstawowej i średniej. Omawia metodykę prowadzenia zajęć z techniki w różnych typach szkół. Od końca 2000 r. pojawia się

również tematyka w zakresie wychowania plastycznego (w związku z likwidacją czasopisma dla nauczycieli wychowania plastycznego „Plastyka i Wychowanie”).

**WITRYNY INTERNETOWE POŚWIĘCONE
BADANIOM PEDAGOGICZNYM⁹⁶**
(wybór)

- http://pl.wikipedia.org/wiki/Metodologia_badan_pedagogicznych(nota encyklopedyczna)
- http://wm.olecko.pl/tresci/METODOLOGIA_BADAN_PEDAGOGICZNYCH.doc (element wykładu)
- <http://www.gazeta.edu.pl/portal.php?cat=23&article=0> (recenzja książki prof. S. Palki pt. *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, GWP, Gdańsk 2006)
- <http://www.pbw.bielsko.pl/plikbib7.htm> (bibliografia w wyborze)
- <http://www.rybnik.pl/bsip/publik/dyplom.doc> (praca dyplomowa dra Ireneusza Zawłockiego z 2005 r. z rozdziałem pt. „Metodologia badań własnych”)
- http://www.sciaga.pl/tekst/16316-17-metody_badan_pedagogicznych (element wykładu)
- <http://www.sciagawa.pl/a/1351.html> (element wykładu nt. „Metodologia badań w pedagogice społecznej”)
- <http://www.wortal.malbork.pl/prace/238.doc> (element wykładu)
- <http://www.wsseuczelnia.edu.pl/public/Janowski.doc> (tezy do wykładu prof. Andrzeja Janowskiego pt. „Metody badań pedagogicznych wraz z wykazem literatury”)

AUREA DICTA⁹⁷
O NAUCE I BADANIACH NAUKOWYCH⁹⁸

Aby znać dobrze rzeczy, trzeba znać ich szczegóły.

La Rochefoucauld

*Błogosławione wieki, które zrozumieją,
że wiedza świat ocali, gdy wszystkim zaświeci.*

Jadwiga Łuszczewska (Deotyma) (1834-1908),

Gnoza

*Bo jako pióro białe u czarnego kruka,
tak w pysznym a bogatym rzadka jest nauka.*

Wacław Potocki (1621-1696), poeta

Na tegoż drugi raz

⁹⁶ Adresy obejmują witryny, które zawierają treści tematycznie związane z tematem pracy, bądź też zestawienia bibliograficzne. Wśród nich nie ma adresów księgarni internetowych promujących m. in. wydawnictwa z tego obszaru wiedzy.

⁹⁷ *Aurea dicta* – złote myśli

⁹⁸ Zob. także *Aforyzmy, cytaty i myśli wychowaniu i twórczości*, wybór i oprac. Mirosław Krajewski, Wydawnictwo Naukowe „Novum”, Płock 2003 oraz niektóre aforyzmy z pracy pt. *Aurea dicta (złote myśli) dla ludzi władzy i polityki*, Dom Wydawniczy „Verbum”, Rypin 2004.

*Boć mądrzy nie umierają,
Jako szaleni mniemają,
A po śmierci prawie żywią,
Ludzi rządząc nauką swą.*

Biernat z Lublina (ok. 1465-po 1529), pisarz polski

*Bo jak pióro białe u czarnego kruka,
Tak w pysznym a bogatym rzadka rzecz, nauka.*

Wacław Potocki (1621-1696), poeta

*Chcesz być czymś w życiu, to się ucz,
Abyś nie zginął w tłumie;
Nauka – to potęgi klucz,
W tym moc, co więcej umie.*

Ignacy Babiński (1862-1951), polski prawnik i literat,
Z rad dla moich synów

*Czego nauczysz się w dzieciństwie, to jest wyryte w kamieniu;
Czego nauczysz się w starości, wyryte jest w lodzie.*
przysłowie armeńskie

Czego się uczysz, uczysz się dla siebie.
(*Quod discis, tibi discis.*)

Petroniusz (?-66), satyryk rzymski,
Satyryki

*Czym jest nauka dla ducha?
Tym światłem, co w mroku się jarzy.
Zdrowy zaś rozum jest tym,
czym zdrowy dla ciała jest wzrok;
Świecę, gdy dacie ślepemu, i siebie, i drugich poparzy,
Choćby i tysiąc miał świec,
wszelako nie dojrzy na krok.*

Lucjan Rydel (1870-1918), poeta i dramaturg
Aforyzmy

*Doświadczenie i historia uczą, że ani ludy,
ani rządy nigdy niczego się z historii nie nauczyły
i nigdy nie postępowały według nauk, które należałoby z niej czerpać.*

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), filozof niemiecki,
Wykłady z filozofii dziejów

Dziedzictwo, doświadczenie, nauka.

Wilhelm Scherer (1841-1886), niemiecki historyk literatury

Encyklopedia, czyli świat nauk.

Pavao Skalić (1534-1575), uczonec chorwacki,

tytuł dzieła (1559)⁹⁹

Fantastyka naukowa (Science fiction).

Hugo Gernsback (1884-1967), wydawca amerykański,
wyrażenie użyte w 1929 r. w czasopiśmie „Science Wonder Stories”.

Im człowiek wyższy w naukę i lata, tym głębiej zgina kolano.

Jadwiga Łuszczewska (1834-1908), pisarka polska

*Im więcej uwagi przykładał człowiek nauki do logiki,
tym mniejsza była wartość jego rozumowania naukowego.*

Ferdinand Kannig Schiller (1864-1937),
filozof angielski, twórca pragmatyzmu

*Każda dziedzina wiedzy przechodzi przez trzy fazy:
teologiczną, metafizyczną i naukową, czyli pozytywną.*

Auguste Comte (1798-1857), francuski filozof i socjolog,
Cours de philosophie positive (1839)

Kto czyni się własnym nauczycielem, czyni się uczniem głupca.

św. Bernard z Clairvaux (1090-1153),
francuski filozof i teolog, doktor Kościoła,
List 83 (z ok. 1140 r.)

Kto nie zna matematyki,

nie może też znać pozostałych nauk ani rzeczy tego świata.

Roger Bacon (ok. 1214-ok.1294), filozof angielski,
Opus maius

Kto się douczy albo przeuczy, szkodliwy bywa nad prostaka.

Andrzej Maksymilian Fredro (ok. 1620-1679), pisarz polityczny

*Ludziom nauki oraz ludziom kultury powierzona została
szczególna odpowiedzialność za prawdę –
dążenie do niej, jej obrona i życie według niej.*

Jan Paweł II (1920-2005), papież,
spotkanie z rektorami wyższych uczelni, Toruń 7 VI 1999 r.

Matka i mistrzyni.

(Mater et magistra.)

łacińskie, (słowa rozpoczynające encyklikę Jana XXIII (1881-1963))

Największym darem Boga jest rozum.

św. Tomasz z Akwinu (1225-1274), teolog, twórca tomizmu

Nauka bez religii jest kulawa, religia bez nauki jest ślepa.

Albert Einstein (1879-1955), fizyk niemiecki

⁹⁹ Wyraz „encyklopedia” w starożytności oznaczał ogólne lub zakończone wykształcenie. Tutaj został po raz pierwszy użyty jako określenie dzieła zawierającego systematyczny zbiór wiadomości.

Nauka i cnota są najpewniejszym bogactwem.

łacińskie

*Nauka jest jak niezmierne morze,
im więcej jej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony.*

Stefan Żeromski (1864-1925), pisarz polski,
Szyfowe prace

*Nauka jest ćwiczeniem dla młodego wieku, rozweseleniem w starości,
ucieczką i pociechą w nieszczęściu, cieszy nas w domu,
nie przeszkadza poza domem, nocuje z nami,
towarzyszy w podróży, żyje z nami na wsi.*

*(Studia adulescentiam acunt, senectutem oblectant,
secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent,
delectant domi, non impediunt foris,
pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.)*

Cyzeron (106-43 p.n.e.), rzymski mówca, filozof i mąż stanu
Mowa w obronie poety Archiasza

Nauka jest ze wszystkich wartości, jakie są w nas, jest jedyną wartością.

Plutarch z Cheronei (45/50-120/125), pisarz grecki,
O wychowaniu młodzieży

*Nauka nauką, a uczone nie się nie odgrywa od życia,
nie mi nie będzie niedołągą...*

*Uczony, uczone! ... a kamizelki sam sobie zapiąć nie umie,
dzieci nie chowa, o żonę nie dba.*

Czemu nie godzić praktyki życia z nauką?

Czemu jej nie wlać w życie i samej życiem nie ożywiać?

Henryk Sienkiewicz (1846-1916), powieściopisarz
Na marne

Nauka nie ma ojczyzny.

Hippolyte Tayne (1828-1893), francuski filozof i historyk

*Nauka to to, co robią uczeni, a uczeni to ci,
których w danym czasie zauczonych się uważa.*

Stefan Amsterdamski (ur. 1929), polski filozof

Nauka to wiedza zorganizowana.

Herbert Spencer (1820-1903), angielski filozof i socjolog,
Education

Nauka zwycięstwa.

Michał Antonowski (1759-1816)

*Naukę robi się z faktów, tak jak dom robi się z kamieni;
ale nagromadzenie faktów tak samo nie jest nauką,
jak kupa kamieni nie jest domem.*

Henri Poincaré (1854-1912), francuski matematyk, fizyk i filozof

Nauki o duchu (Geisteswissenschaften).

Określenie dla nauk humanistycznych
stworzone przez Wilhelma Diltheya w 1883 r.

Naukowcy mogą sami dostrzec,

że ich odkrycia nigdy nie zastąpią wiedzy dotyczącej prawd ostatecznych.

Jan Paweł II (1920-2005), papież

Nauk przemożnych perła.

(Scientiarum praevalentium margarita).

Wyrażenie użyte w akcie erekcyjnym Akademii Krakowskiej
z 12 V 1364 r.

Nauk wszechnica.

Jacek Idzi Przybylski (1756-1819), polski filolog i pisarz,
Dysertacja o kunszcie pisania u starożytnych (1788),
odpowiednik łacińskiego *Universitas studiorum*

Nawet starzec powinien się uczyć.

(Etiam seni discendum est.)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucylusza

*Nasze poszukiwania i nasza praca potrzebują idei wiodącej,
fundamentalne wartości, która by nadała sens
i połączyła w jeden nurt badania uczonych,
refleksje historyków, twórczość artystów
i rozwijające się w zawrotnym tempie odkrycia techników.*

Jan Paweł II (1920-2005), papież
spotkanie z rektorami wyższych uczelni, Toruń 7 VI 1999 r.

Nie ma królewskiej drogi do nauki.

Euklides (365?-300? p.n.e.), matematyk i fizyk Aleksandryjski,
w rozmowie z Ptolemeuszem I Soterem, królem, Egiptu

Nie mam nic do oclenia, poza moim geniuszem.

Oscar Wilde (1856-1900), pisarz angielski,
do urzędników celnych po przyjeździe do USA w 1884 r.

Nie nauka jest istotą rzeczy, lecz spełnianie dobrych uczynków.

powiedzenie hebrajskie

Nie przyjmować żadnych sądów prócz tych,

*których prawdziwość jest tak oczywista i wyraźna,
że nie można w nie zwątpić.*

Rene Descartes (Kartezjusz) (1596-1650), filozof i matematyk,
Rozprawa o metodzie

*Niewiele nauki wystarcza dla zdobycia należytego rozeznania.
(Paucis satis est ad bonam mentem uti litteris.)*

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucyliusza

*O metodzie nie rozstrzyga subiektywna, lecz przedmiotowa
i bezwzględna konieczność wynikająca z natury zadania o które idzie.*

Stanisław Brzozowski (1878-1911), teoretyk kultury, pisarz i filozof

*O stulecie! O nauki! Jak dobrze jest żyć!
(O seaculum! O litterae! Iuvat vivere!)*

Ulrich von Hutten (1488-1523), humanista niemiecki,
z listu do Willibalda Pirckheymera z 25 X 1518 r.

*Plan naukowy niepoparty hipotezą roboczą,
jest szkieletem bez żywego ciała.*

Ludwik Hirszfild (1884-1954), lekarz - immunolog

Polityka nie jest nauką ścisłą.

Otto von Bismarck (1815-1898), polityk niemiecki,
kanclerz Rzeszy (1871-1890),
przemówienie w pruskiej Izbie Panów 18 XII 1863
(także: Polityka jest sztuką tego, co możliwe)

*Powtarzanie jest matką nauki.
(Repetitio est mater studiorum.)*

łacińskie

Prawdy nauki oczyszczają i budują, ale także niszczą i budzą lęk.

Czesław Banach (ur. 1931), pedagog i polityk oświatowy

Prawdziwa wiedza i prawdziwa nauka człowieka – to człowiek.

Pierre Charron (1541-1603), pisarz francuski

Republika uczonych (Gelehrtenrepublik).

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803), poeta niemiecki,
Die deutsche Gelehrtenrepublik (1774)

Rewolucja naukowo-techniczna.

John Desmond Bernal (1901-1971), angielski fizyk i historyk nauki,
Nauka w dziejach (1954)

Rzeczpospolita nauk (La république des lettres).

Molière (1622-1673), komediopisarz francuski,
Małżeństwo z musu

Trzeba się uczyć, upłynął wiek złoty

Ignacy Krasicki (1735-1801) pisarz polskiego Oświecenia

Ucząc innych, sami się uczy my.

(Docento discimus.)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucyliusza

Ucz się, ale od uczonych; niewykształconych niechaj uczy uczoney.

(Disce, sed a doctis; indoctos ipse doceto.)

Kolumban z Trudonu,
Pouczenia życiowe

Ucz się nie po to, by wiedzieć więcej, lecz po to, żeby wiedzieć lepiej.

(Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucyliusza

Ucz się wszystkiego, a przekonasz się, że wszystko się kiedyś przyda.

(Omnia disce, videbis postea nihil esse superfluum.)

Hugon od św. Wiktora,
Didascalion

Uczyć się to nic innego, jak przypominać sobie.

(Nihil est aliud discere nisi recordari.)

Cycon (106-43 p.n.e.), rzymski mówca, filozof i mąż stanu
Rozmowy tuskulańskie

Słowa uczą, przykłady pociągają.

(Verba docent, exempla trahunt.)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucyliusza

Uczcie się ode Mnie, bo jestem cichy i pokornego serca.

(Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.)

Słowa Chrystusa,
Ewangelia św. Mateusza, 11, 29

Wiara nie lęka się rozumu, ale szuka jego pomocy i pokłada w nim ufność.

Jak łaska opiera się na naturze i pozwala jej osiągnąć pełnię,

tak wiara opiera się na rozumie i go doskonali.

Jan Paweł II (1920-2005), papież
Encyklika Fides et ratio

Wiedza bez działania jest bezpłodną przyjemnością.

Ludwik Hirschfeld (1884-1954), lekarz – immunolog

Wiedza i cnota są ozdobami człowieka,

Ale wymagają oprawy, jak szkła okularów.

Wacław Sieroszewski (1858-1945), pisarz, działacz niepodległościowy

Wiedzieć chcą wszyscy, przyłożyć do nauki – niewielu.

(Scire volunt omnes, studiis incumbere pauci.)

Trawestacja powiedzenia Juwenalisa

Więcej znaczy wyprawa bez nauki, niż nauka bez wyprawy.

Kwitylian (ok. 35-ok.95), rzymski teoretyk wymowy,
Kształcenie mówcy

W nauce nie powinniśmy się kierować ludźmi, lecz faktami.

Maria Curie-Skłodowska (1867-1934), fizyk i chemik,
dwukrotna laureatka Nagrody Nobla

Wolę się uczyć, niż uczyć innych.

(Plus amo discere quam docere.)

św. Augustyn (354-430), filozof i teolog, doktor Kościoła
Listy

Wolno uczyć się nawet od wroga.

(Fas est et ab hoste doceri.)

Owidiusz (43 p.n.e. – 17 n.e.), poeta rzymski
Metamorfozy

*W osiągnięciach naukowych ludzie więcej zawdzięczają przypadkowi
lub czemuś podobnemu niż logice.*

Francis Bacon (1561-1626), angielski filozof i mąż stanu

Z głupstwa rosną nauki – a z nauk szaleństwo.

Juliusz Słowacki (1809-1849), poeta polski
Maria Stuart

Zmiana paradygmatu w nauce.

Thomas Samuel Kuhn (1922-1996), filozof amerykański,
Struktura rewolucji naukowych (1962)

Żaden wiek nie jest zbyt późny dla nauki.

Kwintylian (ok. 35-ok. 95), rzymski teoretyk wymowy,
Kształcenie mówcy

*Życie całkiem bezczynne jest bez zajęć naukowych śmiercią
i złożeniem do grobu żywego człowieka.*

(Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura.)

Seneka Młodszy (ok. 3 p.n.e.-65 n.e.), pisarz rzymski,
Listy moralne do Lucylusza (63-65 n.e.)

*Źródła mądrości nie wysychają nigdy,
ale są ciągle zalewane potokami głupoty.*

Edward Lipiński (1888-1986), ekonomista